

Європейська Комісія / Інструмент європейського сусідства та партнерства

ПІДТРИМКА РЕФОРМ У СФЕРІ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

EuropeAid/134175/L/ACT-UA № 2013/328-160

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІЛЬШОЇ ЄДНОСТІ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ

ЗВІТ

Підготовлений експертами:

Доктор Рімвидас Норкус,

Голова Верховного Суду Литви,

та

Доктор Аурімас Браздейкіс,

Радник Голови Верховного Суду Литви

30 травня 2016 р.

Вільнюс

«Відповідальність за зміст цієї публікацію повністю несе автор/підрядник/імплементуючий партнер;
вона не повинна розглядатися як офіційна позиція Європейського Союзу»

Цей Проект реалізується Консорціумом
під керівництвом на чолі з Justice
Coopération Internationale

Цей Проект фінансується
Європейським Союзом

ЗМІСТ

I. Вступ.....	3
II. Загальні відомості	6
II.1. Судоустрій та судова практика в Україні: основні правові положення	6
II.2. Роль (узгодженої) судової практики	10
III. Зауваження та рекомендації експертів	18
III.1. Резюме: основні зауваження та рекомендації	18
III.2. Загальне враження	20
III.3. Незалежність суддів.....	21
III.4. Відхилення від попередньої судової практики	24
III.5. Посилання на існуючу судову практику	30
III.6. Роль Верховного Суду.....	31
III.7. Комунікація між судами.....	36
III.8. Підготовка справи до розгляду.....	37
III.9. Використання інформаційних технологій (ІТ)	39
III.10. Кадровий склад	41
III.11. Зв'язки з громадськістю	42
III.12. Обмеження права на апеляцію	43
III.13. Загальні (абстрактні) тлумачення.....	44
III.14. Питання юрисдикції	46
III.15. Інші аспекти гармонізації судової практики	47
III.16. Стратегія	50
III.17. Заключні зауваження.....	50

I. Вступ

1. Стратегічний план розвитку магістратури на 2013-2015 рр., затверджений XI з'їздом суддів України, вищим органом суддівського самоврядування, визначає як основну місію судової системи України своєчасне, ефективне та справедливе вирішення правових спорів на основі верховенства права з метою захисту прав, свобод і законних інтересів особи та громадянина, захисту прав і законних інтересів юридичних осіб, а також захисту інтересів держави. Таким чином, одним з основних принципів і цілей, якими регулюється функціонування та діяльність судової системи в Україні, є принцип верховенства права.
2. Європейська комісія за демократію через право (далі - Венеціанська комісія) у своїй доповіді про верховенство права говорить, що принцип правової визначеності має важливе значення для довіри до судової системи і верховенства права. Правова визначеність також має важливе значення для продуктивних ділових заходів з метою сприяння розвитку та економічному прогресу. Держава зобов'язана поважати та прогнозовано й послідовно виконувати, закони, які вона прийняла. Наявність суперечливих рішень верховного чи конституційного суду може протирічити принципу правової визначеності. Тому необхідно, щоб суди, особливо вищі суди, створювали механізми для запобігання конфліктам та забезпечення узгодженості їхньої судової практики¹.
3. Важливість та обов'язковість послідовності судової практики для принципу верховенства права чітко відображені в судовій практиці Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ). ЄСПЛ підкреслює, що право на справедливий судовий розгляд повинен тлумачитися з огляду на преамбулу до Конвенції, яка проголошує верховенство права частиною спільної спадщини Договірних Держав. Тепер один з фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, зокрема, гарантує певну стабільність в правових ситуаціях і сприяє суспільній довірі до судів. Збереження конфліктуючі судових рішень, з іншого боку, може створити стан правової невизначеності, які можуть послабити суспільну довіру до судової системи, в той час як така впевненість безумовно, є одним з найважливіших компонентів держави, заснованого на верховенстві закону. Суперечливі рішення в подібних випадках чули в

¹ *Звіт про верховенство права*. Європейська комісія за демократію через право. Прийнятий Венеціанською комісією на 86 пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 р.).

тому ж суді, який, крім того, є судом останньої інстанції в цьому питанні може, за відсутності механізму, який забезпечує узгодженість, порушення принципу правової визначеності і тим самим підірвати суспільну довіру до судової системи, така впевненість є одним з найважливіших компонентів держави, заснованого на верховенстві закону. ЄСПЛ визначив питання, які слід оцінювати, аналізуючи, чи суперечливі рішення у схожих випадках, що виносяться одним і тим самим судом, порушують принцип правової визначеності, відповідно до статті 6 Конвенції: 1) наявність «глибоких і тривалих розбіжностей» у відповідній судовій практиці; 2) чи внутрішнє законодавство передбачає механізм подолання неоднорідності судової практики; та 3) чи було застосовано цей механізм і, якщо так, то якими були наслідки. Отже, Договірні держави зобов'язані організувати свою правову систему таким чином, щоб уникнути винесення суперечливих рішень².

4. Виходячи з вищесказаного, кожна держава, яка керується нормами права, повинна в принципі прагнути послідовної та гармонійної судової практики. Метою цього Звіту є надання допомоги українському суддівському корпусу в його прагненні розвивати гармонійну судову практику та зміцнювати принцип верховенства права. У Звіті проводиться аналіз поточної ситуації щодо гармонізації судової практики в Україні, засоби та механізми, що використовуються з цією метою мети, а також містить зауваження й рекомендації експертів з цього приводу.
5. Звіт ґрунтується на зустрічах із суддями та іншими представниками Верховного Суду України, Вищого адміністративного суду України, Вищого господарського суду України та Вищого спеціалізованого суду України з цивільних та кримінальних справах (далі - суди), а також з приватними юристами (адвокатами), які здійснюють представництво інтересів у судах. Зустрічі були організовані і проходили в Києві 4-6 квітня 2016 р. У рамках підготовки цього звіту експерти розглянули відповідне українське законодавство та офіційну інформацію, доступну на веб-сайтах вищезгаданих судів. При складанні звіту експерти дослідили та взяли до уваги ситуацію з гармонізацією судової практики в інших європейських країнах, особливо в Литві, про ситуацію в якій експерти є найбільш обізнаними завдяки п.
6. Цей Звіт не має на меті надати всебічний і детальний аналіз кожного аспекту, що має відношення до гармонізації судової практики та/або функціонування окремих

² Див., наприклад, *Balažoski проти Кошинової Югославської Республіки Македонія*, №45117/08, § 30, 25 квітень 2013.

механізмів, які застосовуються для цього. Експерти вирішили зосередитися на виборці основних питань і проблем, оскільки вони, по суті, є найбільш важливими для ефективності всіх засобів, що використовуються для гармонізації судової практики. Зважаючи на те, що гармонізація судової практики в країні не може бути реалізована лише за рахунок окремих розрізнених спроб, експерти вирішили дати загальний аналіз ситуації. Таким чином, Звіт, здебільшого, не містить аналізу ситуацій у конкретних судах. Можливість більш детального та/або індивідуалізованого оцінювання можна буде обговорити після подання цього Звіту та проведення запланованої дискусії у форматі круглого столу.

7. У цьому Звіті не розглядається питання імплементації та дотримання судової практики ЄСПЛ у практиці українських судів, а також імплементації та виконання рішень Конституційного Суду України. Відповідно до Закону України про виконання судових рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини, при винесенні рішень у справах суди керуватися положеннями Конвенції і практикою ЄСПЛ як джерелами права. Конституційний суд України не належить до системи судів загальної юрисдикції. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції, тому його функції відрізняються від функцій судів загальної юрисдикції. Крім того, Закон України про Конституційний Суд України передбачає, що рішення та висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання.

II. Загальні відомості

II.1. Судоустрій та судова практика в Україні: основні правові положення

8. Основи української судової системи визначені в Конституції. Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Відповідні вищі суди є найвищими судовими органами спеціалізованих судів. Апеляційні та місцеві суди здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства. Таким чином, згідно з Конституцією України та відповідними процесуальними законами, система судів загальної юрисдикції має чотири рівні (інстанції). Конституція України передбачає, що при здійсненні правосуддя судді є незалежними та повинні керуватися лише законом. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.
9. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд України є найвищим судовим органом загальної юрисдикції України, який забезпечує єдність судової практики згідно з процедурами та в порядку, визначеному процесуальним законодавством. Відповідно до процесуального законодавства України, заяви про перегляд рішення суду касаційної інстанції може бути подана до Верховного Суду України в разі:
 - 1) неоднакове застосування касаційним судом (судами) однієї й тієї самої норми матеріального права, у результаті чого було прийнято різні за змістом рішення в подібних в подібних правовідносинах (у кримінальних справах - неоднакове застосування касаційним судом (судами) одного й того самого матеріального законодавства про кримінальне покарання, у результаті чого було прийнято різні за змістом рішення в подібних правовідносинах (за винятком питань неоднакового застосування кримінальних санкцій, звільнення від кримінальної відповідальності або покарання);
 - 2) неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих процесуальних норм в касаційному порядку, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або прийнято з порушенням юрисдикції або визначеної законом підсудності відповідної категорії справ (у кримінальних справах - неоднакове застосування судом касаційної інстанції норм Кримінального процесуального кодексу в касаційній процедурі, у результаті чого було прийнято різні за змістом рішення в подібних правовідносинах);

- 3) протиріччя рішення суду касаційної інстанції висновкам Верховного Суду України щодо застосування норм матеріального права (у кримінальних справах - просто права) у подібних правовідносинах;
- 4) визнання міжнародним судом, юрисдикція якого визнана Україною того, що міжнародні зобов'язання України були порушені під час винесення рішення у справі в суді.
10. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у межах системи судів загальної юрисдикції, вищі спеціалізованих судів функціонують як суди касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських і адміністративних справ. Касаційні суди розглядають лише питання застосування законодавства, правової кваліфікації фактів, встановлених судами нижчої інстанції. Загалом, касаційний суд може відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо він визначив, що касаційна скарга є вочевидь необґрунтованою .
11. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновки про застосування правових норм, зазначених в ухвалах Верховного Суду України, повинні бути прийняті до уваги іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні такої правової норми. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, надавши при цьому відповідне обґрунтування. Якщо рішення касаційних судів різної юрисдикції суперечать одне одному, справа у Верховному Суді має розглядатися на спільному засіданні відповідних Палат Верховного Суду (така норма не передбачена в Кримінальному процесуальному кодексі). Якщо Верховний Суд має намір відійти від попередньої практики, встановленої іншою Палатою або Палатами Верховного Суду, справа повинна розглядатися на спільному засіданні відповідних Палат Верховного Суду (така норма не передбачена в Кримінальному процесуальному кодексі).
12. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд України повинен, зокрема аналізувати судову статистику та узагальнювати судову практику; забезпечувати однакове застосування положень законодавства судами різної спеціалізації згідно з процедурами та в порядку, передбаченому процесуальним законодавством. Суддя Верховного Суду України повинен, зокрема, аналізувати судову практику та брати участь у її узагальненні. Судові палати Верховного Суду України повинні, зокрема, здійснювати аналіз судової статистики, вивчати та

узагальнювати судову практику. Секретар судової палати повинен, зокрема, організувати аналіз судової статистики, вивчення й узагальнення судової практики.

13. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Вищий спеціалізований суд, повинен зокрема, вивчати та узагальнювати судову практику; надавати технічну допомогу судам нижчого рівня для забезпечення однакового застосування Конституції і законів України у судовій практиці завдяки її узагальненню та аналізу судової статистики; надавати спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення щодо застосування законодавства для прийняття рішень у справах із відповідної судової спеціалізації. Голова Вищого спеціалізованого суду повинен, зокрема, інформувати пленарне засідання вищого суду про стан правосуддя у відповідній судовій спеціалізації і практику вирішення окремих категорій справ; організувати ведення бухгалтерського обліку та аналіз судової статистики, вивчення й узагальнення судової практики, інформаційно-аналітичного забезпечення суддів з метою підвищення якості правосуддя; полегшити виконання вимог щодо підтримки рівня кваліфікації суддів Вищого спеціалізованого суду та підвищення їхніх професійних знань. Пленум Вищого спеціалізованого суду повинен, зокрема, з метою забезпечення однакового застосування положень закону при вирішенні окремих категорій справ у межах відповідної судової спеціалізації, узагальнювати практику матеріального і процесуального права, систематизувати та забезпечувати публікацію правових позицій Вищого спеціалізованого суду з посиланням на судові рішення, які містять такі позиції; заслуховувати інформацію про стан правосуддя у відповідній судовій спеціалізації та практику вирішення окремих категорій справ; виходячи з аналізу судової статистики та узагальнюючи судову практику, давати вказівки, рекомендаційного характеру щодо застосування закону спеціалізованими судами в розгляді справ відповідної судової спеціалізації.
14. Закон України «Про доступ до судових рішень» передбачає створення єдиного реєстру судових рішень. В основному всі судові рішення судів загальної юрисдикції передаються в цей реєстр, доступ до якого є відкритим і забезпечується через спеціальний веб-сайт з механізмом пошуку.
15. Згідно з опублікованими статистичними даними, у 2015 році Вищий господарський суд розглянув 17,5 тис. звернень у рамках касаційної процедури та виніс рішення по суті в 11,4 тис. справ; Вищий адміністративний суд розглянув майже 62 тис. касаційні скарги в рамках касаційного процедури, у 27,3 тис. з яких було винесене рішення по суті; а

Вищий спеціалізований суд України з цивільних та кримінальних справ розглянув: цивільні справи - 41 тис. касаційних скарг, по майже 18 тис. з яких були проведені попередні засідання; кримінальні справи - 7,6 тис. касаційних скарг, 2,2 тис. з яких було розглянуто по суті. У 2015 р. Верховний суд України завершив розгляд майже 11 тис. справ, по 1,4 тис. з яких були винесені рішення по суті справи.

II.2. Роль (узгодженої) судової практики

16. Як уже було згадано, і ЄСПЛ, і Венеціанська комісія наголошують на необхідності забезпечення узгодженості судової практики. ЄСПЛ заявляє, що “в інтересах правової визначеності, прогнозованості та рівності перед законом, Суд не повинен виходити без вагомих підстав з прецедентів, встановлених при розгляді попередніх справ”³.
17. Венеціанська комісія у своєму висновку щодо правової визначеності та незалежності судових органів в Боснії і Герцеговині⁴ вказує на те, що поняття правової визначеності може бути визначене як таке, що включає в себе певний перелік вимог, а саме: гласність, точність, послідовність, стабільність, неможливість зворотного застосування законодавства та остаточність і обов'язковість судових рішень. Публічність означає, що правові документи та судові рішення повинні перебувати в публічному доступі. Доступ до них не повинен штучно обмежуватися і повинен враховувати можливості звичайної людини. Точність вимагає, щоб правові документи та судові рішення були чіткими і точними в частині правового обґрунтування й змісту (п. 27).

Відповідно до вимоги узгодженості, правові документи не повинні суперечити один одному або бути несумісними. Судові рішення повинні ґрунтуватися на правових документах. Так само, як справи повинні однаково розглядатися в межах однієї судової установи, а також у різних судах (як однієї, так і різних інстанцій). Стабільність означає, що правові документи не повинні змінюватися так часто, щоб звичайна особа не мала можливості слідувати принципу «незнання закону не звільняє від відповідальності». Суди не повинні відходити від наданого раніше тлумачення правового документа, якщо для цього немає обґрунтованого приводу. Остаточність і обов'язковість судових рішень означає, що судові рішення повинні сприйматися як такі, що носять обов'язковий, а після їхнього прийняття в останній інстанції і остаточний характер (п. 28).

18. Конституційний суд Литовської Республіки у своїй історичній постанові від 28 березня 2006 р. заявив, що «принцип держави, де діє верховенства права, закріплений у Конституції, передбачає безперервність юриспруденції <...>. У цьому контексті слід зазначити, що система інстанційності судів загальної юрисдикції, визначена в Конституції, повинна функціонувати таким чином, щоб створювалися передумови для

³ *Demir ta Baykara проти Туреччини* [GC], № 34503/97, § 153, 12 листопада 2008 р.

⁴ Прийнятий Венеціанською комісією на 91 пленарному засіданні (Венеція, 15-16 червня 2012 р.).

формування однакової (звичайної, послідовної) практики судів загальної юрисдикції, тобто такої, яка буде ґрунтуватися на принципах держави, де діє верховенство права, справедливість, рівність усіх людей перед законом (та інших конституційних принципів), закріплених в Конституції, буде максимально тісно пов'язана з зазначеними принципами і такою, що впливає з них, для того з метою однакового підходу до розгляду подібних (аналогічних) справ, тобто без створення нових судових прецедентів, які суперечитимуть вже існуючим, а, навпаки., з урахуванням узагальненої практики. При забезпеченні єдності (системності, послідовності) практики судів загальної юрисдикції, яка впливає з Конституції, а значить, і єдності права, вирішальне значення мають такі фактори (поряд з іншими важливими факторами): приймаючи рішення у відповідних категоріях справ суди загальної юрисдикції повинні керуватися власними прецедентами – рішеннями, винесеними в схожих справах; приймаючи рішення у відповідних категоріях справ суди загальної юрисдикції нижчої інстанції повинні керуватися рішеннями, винесеними загальними судами вищої інстанції, – прецедентами в однакових категоріях справ; суди загальної юрисдикції вищих категорій, переглядаючи рішення судів загальної юрисдикції нижчої інстанції, повинні оцінювати ці рішення, завжди дотримуючись тих самих правових критеріїв; такі критерії повинні бути чіткими і заздалегідь відомими суб'єктам права, зокрема, судам загальної юрисдикції нижчої інстанції (таким чином, судова практика судів загальної юрисдикції повинна бути передбачуваною); практика судів загальної юрисдикції у відповідних категоріях справ повинна бути виправлена, і нові судові прецеденти в цих категоріях справ можуть виникати лише тоді, коли цього не можна уникнути і це є об'єктивно необхідним; таке коригування практики судів загальної юрисдикції (відхід від попередніх прецедентів, які до цього були обов'язковими для судів, і створення нових прецедентів) повинно в будь-якому випадку бути належно (зрозуміло й раціонально) обґрунтованим у відповідних рішеннях судів загальної юрисдикції. Той факт, що суди загальної юрисдикції, які виносять рішення у відповідних категоріях справ, «зв'язують» себе власноруч створеними прецедентами (рішеннями в аналогічних випадках), а також той факт, що суди загальної юрисдикції нижчої інстанції, які виносять рішення у відповідних категоріях справ, повинні керуватися рішеннями судів загальної юрисдикції вищої інстанції (прецеденти у подібних категоріях справ) неминуче означає, що зазначені суди повинні слідувати такій концепції змісту відповідних положень (норм, принципів) права, а також

застосування цих положень закону, яка була сформована та якій слідували при застосуванні цих положень (норм, принципів) при розгляді попередніх справ, зокрема, при винесенні рішень у аналогічних справах. Недотримання правового принципу, що одні й ті самі (аналогічні) справи повинні розглядатися однаково, як це визначено в Конституції, також означатиме недотримання положень Конституції про відправлення правосуддя, а саме конституційних принципів держави, де діє верховенство права, справедливість, рівність людей перед судом, та інших конституційних принципів».

19. Таким чином, як видно з вищесказаного, Конституційний суд Литви заявив, що конституційні принципи верховенства права, справедливості й рівності вимагають, щоб суди слідували власним рішенням, винесеним раніше, а суди нижчої інстанції керувалися раніше винесеними рішеннями вищих судів, Це призвело до того, що парламент вніс відповідні зміни до Закону про суди. Пункт 4 стаття 33 цього Закону наразі передбачає, що «при винесенні рішень у відповідних категоріях справ суди повинні дотримуватися правил тлумачення законодавства, створених ними ж у аналогічних або подібних справах. Суди нижчої інстанції при винесенні рішень у відповідних категоріях справ повинні керуватися правилами тлумачення, сформульованими в аналогічних або концептуально подібних справах. До судової практики у відповідних категоріях справ повинні бути внесені зміни, а нові правила тлумачення законодавства в аналогічних або подібних випадках можуть виникати тільки в тих випадках, коли цього неможливо уникнути або це є об'єктивно необхідним».
20. Аналогічні тенденції також можна побачити в інших європейських країнах, деякі з яких мають дуже багато спільного з Литвою і Україною. Наприклад, Конституційний Суд Чехії наголосив на тому, що розгляд питання передбачуваності законодавства (його наслідків) не може обмежуватися лише його граматичною складовою. Саме прийняття судового рішення, яке - хоча й не має характеру класичного прецеденту - тлумачить закон або доповнює його - залежить від обставин, - а його відносна незмінність гарантує правову визначеність, а також забезпечує довіру громадськості до закону. Особливо це стосується Верховного Суду Чеської Республіки, який є найвищим судовим органом у системі загальної юрисдикції. Це, звичайно, не означає, що судова практика не може розвиватися і змінюватися з огляду на цілу низку чинників, зокрема, у зв'язку зі змінами соціальних умов. Проте, це нічого не змінює в тому, що при винесенні рішень Верховний Суд Чеської Республіки здебільшого відступає від

основоположних правових позицій, висловлених ним самим буквально за 5 місяців до того.

У результаті враховуючи той факт, що Верховний Суд скасовує сформовану ним самим судову практику без жодних для того причин, Конституційний Суд скасував рішення Верховного суду⁵.

21. Крім того, у Чехії малій колегії (такій, що складається з трьох суддів) Верховного суду та Вищого адміністративного суду, яка приймає рішення у справ на постійній основі, заборонено відхилятися від висловленої нею раніше правової позиції. Замість цього вона зобов'язана звернутися з питанням до відповідної великої палати. Великі палати є єдиним судовим органом, уповноваженим скасовувати попередні прецедентні рішення Верховного Суду. На думку Конституційного Суду Чехії, якщо вищий суд відмовляється від своєї попередньої практики без схвалення його великої палати, порушується основне право сторін на законний судовий розгляд.
22. Враховуючи судову практику чеського Конституційного Суду, у 2012 р. законодавчий орган підтвердив концепцію прецеденту, передбаченого судовою практикою Конституційного Суду. Одним з основних принципів Цивільного кодексу Чехії, який вступив у силу в 2012 р., є те, що кожен, хто шукає правового захисту може розраховувати на те, що його / її справа буде розглядатися так само, як і інша справа, що має аналогічні обставини, в будь-якому іншому суді; якщо його / її справа розглядається по-іншому, сторона, яка шукає правового захисту, має право на переконливе роз'яснення причин, пов'язаних з цим відхиленням (стаття 13 Цивільного кодексу)⁶.
23. Проте чеський Конституційний Суд зазначає, що суддя не повинен керуватися практикою Верховного Суду і має право відхилятися від неї, якщо він / вона має для цього вагомі й законні підстави. Відповідаючи на зауваження, висловлене звичайним суддею щодо того, що рішення є правильним, тому що звичайний суддя керувався існуючою судовою практикою, Конституційний Суд Чехії підкреслив, що звичайний суд повинен оцінювати обґрунтованість встановленої практики, беручи до уваги розвиток суспільства й права. Це означає, що поняття прецеденту в Чеській Республіці є дискурсивним і носить необов'язковий характер. Суди нижчої інстанції повинні

⁵ Zdeněk Kühn. Прецедент у Чеській Республіці. У *Прецеденті й праві*. Звіти XVII З'їзду Міжнародної академії порівняльного права. Брюїлант, 2007 р., с. 394.

⁶ Zdeněk Kühn. Перспективи та рестроспектива скасування судових рішень у Чеській Республіці. *The Lawyer Quarterly*, 2014 р., том 4, № 2, с. 143.

керуватися судовою практикою, але водночас вони можуть скасовувати її, наводячи нові аргументи та намагаючись переконати вищі суди внести зміни до висловлених ними правових позицій⁷.

24. Так само, Конституційний суд Словенії заявив, що право на рівний захист прав (ст. 22 Конституції) позивача було порушено, коли, розглядаючи справу, Верховний Суд застосував закон у інший спосіб, аніж передбачений прецедентною практикою, встановленою, зокрема, рішеннями цього суду, і не надав жодних роз'яснень чи обґрунтувань такого різного застосування⁸.

25. Заключні зауваження Третього колоквиуму (Любляна, 2008 р.) Мережі голів Верховних судів держав-членів Європейського Союзу, вочевидь, точно відображають загальне ставлення до судової практики (прецеденту) у Європі:

«Рішення, у першу чергу виносяться для того, щоб вирішити конфлікт. Але його вплив, як правило, не обмежується окремою справою. Майже в усіх європейських державах судовою практикою керуються всі суди, хоча в переважній більшості країн поняття прецеденту не закріплено на законодавчому рівні. Для цього є багато причин.

Суддям часто доводиться тлумачити один і той самий закон або інші нормативні акти. Якби вони при цьому не брали до уваги те, що говорили на цю саму тему в іншій справі, це було б марною тратою ресурсів.

Це один аспектів; інша сторона питання має набагато більше значення для Rechtsstaat, правової держави, заснованої на верховенстві права. Одні й ті самі факти повинні призводити до одних і тих самих рішень; схожі справи повинні вирішуватися однаково. Для забезпечення правової визначеності, рішення, що виносять, повинні бути прогнозованими. Це означає, що суди повинні слідувати практиці Верховного Суду, навіть якщо цей обов'язок не покладається на них відповідно до закону».

26. До того ж, як було сказано вище, експерти вважають, що послідовна судова практика, побудована на наслідуванні винесених раніше судових рішень, принаймні, як переконливих авторитетних джерел як на «горизонтальному» (рішення, яке було винесене судом тієї самої інстанції), так і на «вертикальному» (рішення, яке було винесене судом вищої інстанції), може створювати додаткові переваги, зокрема:

⁷ Zdeněk Kühn. Перспективи та рестроспектива скасування судових рішень у Чеській Республіці. *The Lawyer Quarterly*, 2014 р., том 4, № 2, с. 143, Vol 4, No 2.

⁸ Рішення Словенського Конституційного Суду від 15 червня 2000 р., Ур-297/96.

- Скорочення кількості нових справ. Послідовна судова практика сприяє визначеності та стабільності в правовій системі, що по суті означає, що громадянин може передбачити ймовірний результат своєї справи, тобто люди можуть приймати рішення, розраховуючи на те, що певне тлумачення правових норм, висловлене суддями раніше, буде застосовуватися також і при розгляді інших справ;
- Підвищення ефективності та зниження навантаження на суди, тому що суддя може обґрунтувати винесене рішення попередньо винесеним рішенням. Завдяки сталій судовій практиці розгляд деяких складних, на перший погляд, справ може бути полегшений. Наприклад, емпіричні дослідження у сфері цивільного права, показали, що в 95% випадках Федеральний суд Німеччини (*Bundesgerichtshof*) приймає рішення у справах, посилаючись на свої попередні рішення, і в більшості випадків таке посилання може використовуватися як основний аргумент. Крім того, суди першої та другої інстанції зазвичай посилаються на рішення Федерального суду без подальшого вивчення цих рішень або розбору (потенційних) контраргументів⁹.
- Зниження рівня свавілля, оскільки винесення рішення у справі не буде залежати від примх або особистих преференцій окремого судді;
- Затвердження місця судової системи при розподілі повноважень, що є обов'язковою умовою для демократичного суспільства. Загальновизнано, що суди не повинні обмежуватися буквальним тлумаченням законодавчих актів; суди не є лише тільки «*la bouche qui prononce les paroles de la loi*» (вустами, що вимовляють тексти законів). Їхня функція передбачає певний аспект нормотворчої діяльності, що підтверджує їхню важливість у механізмі розподілу влади¹⁰. Застосування доктрини обов'язкового або переконливого прецеденту доводить, що застосування закону є не просто механічним процесом, заснованим на аристотелівському силогізмі, але включає в себе творчі та дискурсивні елементи. Якщо суд не проявляє поваги до своїх власних рішень, то навряд чи можна очікувати, що до них будуть ставитися з більшою повагою суб'єкти державної влади, щодо яких ці рішення були винесені¹¹;

⁹ Адам Саган. Зміни в судовій практиці на майбутнє— Загадка юридичної теорії та практики. У Порівнянні потенційного впливу судових постанов. *Ius Comparatum – Загальні дослідження порівняльного права*. Спрінгер, 2015 р.

¹⁰ Адам Саган. Зміни в судовій практиці на майбутнє— Загадка юридичної теорії та практики. У Порівнянні потенційного впливу судових постанов. *Ius Comparatum – Загальні дослідження порівняльного права*. Спрінгер, 2015 р.

¹¹ *Раупе проти штату Теннессі*, 501 США. 808, 853-854 (1991р.) (Дж. Маршал, окремо).

- Збільшення тиску на суди зі сторони зовнішніх гравців (наприклад, держави, бізнес кіл);
- Сприяння зменшенню побоювань у корупції;
- Подолання «анархії» у процедурі винесення судових рішень;
- Привнесення деперсоніфікації та нейтралітету, а отже, більша наочність принципу неупередженості. Це означає, що суддя не може притягатися до відповідальності за винесене рішення, якщо воно ґрунтується на попередньо винесеному рішенні;
- Підвищення прозорості судової системи;
- Привнесення поняття рівності та формального характеру правосуддя завдяки однаковому розгляду схожих справ. Якщо раніше винесене рішення було продуманим і обґрунтованим, громада має право сприймати судові рішення як справедливе вираження закону та відповідно регулювати свою діяльність¹²;
- Забезпечення прогнозованості, яка у свою чергу переконає людей покладатися на правову систему та посилить віру громадськості в фундаментальну компетентність судової влади. Це є особливо важливим для судової системи, де законодавство швидко змінюється. Сталість судової практики може гарантувати принаймні якусь стабільність в умовах нестабільності правового середовища.

27. Проте фахівці повністю визнають те, що наслідування попередньої судової практики може мати певні негативні сторони. По-перше, іноді кажуть, що воно негативно впливає на незалежність суддів. Оскільки цей аргумент наводився під час нашого візиту до України, ми висвітлюємо це питання в наступній частині цього Звіту (див. Розділ III.3). Крім того, сліпе бездумне наслідування раніше прийнятих судових рішень (навіть вищих судів) не є належним способом відправлення правосуддя. Досягнення усталеності судової практики не може відбуватися за рахунок принципу справедливості – який є найголовнішим. Попередня судова практика суддів може бути не відповідати ситуації за цілої низки причин. Отже, суди повинні бути проінформовані та належним чином враховувати той факт, що сприйняття раніше прийнятого рішення як готового юридичного кліше може врешті-решт призвести до нездатності побачити відмінності, у, на перший погляд, однакових справах¹³. ЄСПЛ вказує на те, що вимоги правової визначеності та захист законної довіри з боку громадськості не можуть автоматично

¹² Маріна Гаскон. Рациональність і (самостійний) прецедент: короткі міркування щодо обґрунтування й наслідків верховенства самостійного прецеденту. У *III. Про філософію прецеденту* (ред. Томас Бустаманте та Карлоса Бернала Пулідо). Напрацювання 24-го Всесвітнього конгресу Міжнародної асоціації філософії права та соціальної філософії, Пекін 2009 р. Штайнер, 2012 р., с. 37-38.

¹³ Ніл Даксбері. *Природа й сила прецеденту*. Газета Кембрідзького Університету, 2008 р., с. 26.

забезпечити послідовність судової практики¹⁴. Розвиток судової практики, сам по собі, не протирічить належному відправленню здійсненню правосуддя, оскільки нездатність забезпечити динамічний і еволютивний підхід може загрожувати процесу реформ та заважати змінам на краще¹⁵.

¹⁴ *Unédic проти Франції*, № 20153/04, § 74, 18 грудня 2008 р..

¹⁵ *Atanasovski проти колишньої Югославської Республіки Македонія*, № 36815/03, § 38, 14 січня 2010 р.

III. Зауваження та рекомендації експертів

III.1. Резюме: основні зауваження та рекомендації

- *Експерти вважають, що в цілому українські суди роблять величезну роботу і демонструють дуже позитивне ставлення до гармонізації судової практики.*
- *Усталеність законодавства має для цього ключове значення. Неможливо побудувати послідовну судову практику, якщо мають місце постійні зміни законодавчої та нормативної бази.*
- *Варто провести загальне обговорення потенційної несумісності суддівської незалежності, з одного боку, з важливістю гармонізації судової практики, з іншого, аби досягти широкої згоди і послідовного бачення вищезгаданого питання в судовій системі України.*
- *Експерти хотіли б підкреслити важливість наведення причин у разі відступу вищого суду від судової практики, встановленої раніше під час розгляду подібної справи іншим вищим судом (тобто на «горизонтальному» рівні).*
- *Експерти пропонують розглянути можливість вимагати (на підставі закону або його тлумачення) або рекомендувати (за допомогою м'яких правових інструментів) українським судам нижчої інстанції, особливо в ситуації, коли одна зі сторін спирається на судову практику вищого суду, вказувати причини для відходу від судової практики, встановленої відповідним вищим судом за відсутності відповідної судової практики Верховного суду України.*
- *Посилання на національну, європейську або міжнародну судову практику, у тому числі посилання на судову практику судів інших країн, а також юридичну літературу, можуть бути корисними і повинні усіяко заохочуватися.*
- *Саме Верховний Суд повинен взяти на себе провідну роль у забезпеченні єдності судової практики. Проте, здається, що українські законодавці не мають усталеної думки щодо ролі й функцій Верховного Суду України.*
- *Підстави, відповідно до яких звернення до Верховного Суду України може певною мірою обмежити повноваження Верховного Суду для забезпечення гармонізації судової практики.*
- *Доцільно було б запровадити, так званий, «leapfrog appeal» - інструмент подання апеляції (з питань права) напряму до Верховного Суду, оминаючи апеляційні суди або,*

можливо, до відповідного вищого суду, для того, аби скоротити час, необхідний судовій системі для забезпечення суспільства й судів нижчої інстанції вказівками щодо тлумачення окремих законів. Альтернативою «*leapfrog appeal*» також може стати можливість звертатися до Верховного Суду України з преюдиціальними запитами щодо тлумачення деяких положень законодавства.

- *Експерти рекомендують посилити комунікацію та співпрацю між українськими судами як по вертикалі (між судами різних інстанцій), так і по горизонталі (між судами однієї інстанції) з питань гармонізації судової практики.*
- *Експерти рекомендують розглянути можливість встановлення українських судах (принаймні, вищій інстанції) чітких правил внутрішнього розпорядку, на підставі яких повинна збиратися судова практика Верховного Суду України, а іноді, і вищих судів, якщо вона має відношення до вирішення справи, і представлятися судді (колегії / палаті суддів) перед початком розгляду справи.*
- *Може бути впроваджено та розширено використання інформаційних технологій з метою урізноманітнення шляхів гармонізації судової практики.*
- *Експерти бажать звернути увагу не лише на спеціалізацію суддів, яка певною мірою має місце в українських судах, але й на можливу додаткову ефективність у спеціалізації працівників апаратів судів, які працюють над гармонізацією судової практики. У цілому, важливо виділити необхідний кадровий резерв для виконання завдань із гармонізації судової практики.*
- *Експерти радять, за необхідності, публікувати (наприклад, на сайтах) або надсилати проекти несудових документів, що мають відношення до гармонізації судової практики для отримання коментарів за результатами громадських або професійних (наприклад, адвокатським корпусом) обговорень.*
- *Слід запобігати винесенню вищими судами абстрактних постанов, роз'яснень або висновків.*
- *Та обставина, що абстрактне тлумачення законів здійснюється не Верховним Судом, а вищими судами, є досить незвичною практикою.*
- *Групові та типові (тестові) справи також можуть використовуватися для забезпечення послідовності судової практики.*
- *Може бути розглянуто питання створення спеціальної установи для профілактики і подальшого вирішення конфліктних питань, пов'язаних із юрисдикцією.*

- Було б доцільно мати певні внутрішні правила, описи та/або схеми процедур, пов'язаних з аналізом і узгодженням судової практики.
- Експерти рекомендують розглянути можливість прийняття спільної (Верховний Суд + усі вищі суди) стратегії / плану дій із гармонізації судової практики в Україні.

III.2. Загальне враження

28. З самого початку слід підкреслити, що українські суди роблять велику роботу з аналізу та узагальнення судової практики. Очевидно, що побудувати послідовну й гармонійну судову практику можна, лише знаючи, що таке практика судів. Результати роботи судів також публікуються на сайтах і в бюлетенях судів. Суди також застосовують різні профілактичні і постфактум заходи та методи моніторингу з метою забезпечення гармонізації судової практики¹⁶. Суди мають спеціальні підрозділи, на які покладені завдання з аналізу та узагальнення судової практики. Тому, експерти вважають, що в цілому українські суди роблять величезну роботу і демонструють позитивне ставлення до гармонізації судової практики. Є чинники, не підвладні контролю з боку судів, які можуть посилювати враження про нестабільність судової практики. Усталеність законодавства має для цього ключове значення. Неможливо побудувати послідовну судову практику, якщо мають місце постійні зміни законодавчої та нормативної бази. Особливо важливо намагатися якомога довше вберегти від внесення змін великі закони. Почасти трапляється так, що положення законів можуть

¹⁶ Рекомендаційні тлумачення, прийняті на Пленарному засіданні Суду (Постанови Пленуму); листи до судів нижчої інстанції з метою надання інформації або здійснення контролю (Інформаційні та оглядові листи; наприклад, остаточні рішення ЄСПЛ, актуальні проблеми тлумачення й застосування нового тощо); публікація правових позицій Суду (по темах та / або за певний період часу), збірники рішень, дослідження й узагальнення судової практики, науково-практичні коментарі, річні звіти, бюлетені; аналіз (моніторинг) судової практики та доведення за його результатами до відома Палати Суду, Секретаря Палати або судді, який займає керівну посаду, проблемних питань застосування законодавства для ініціювання подальшої процедури вирішення проблеми шляхом прийняття постанови Пленуму або іншим шляхом (наприклад, суддівського обговорення); отримання юридичного висновку науково-консультативної ради з відповідного питання; обговорення актуальних питань тлумачення законодавства в рамках зустрічей, візитів і тренінгів для суддів; індивідуальне й колективне ознайомлення з рішеннями вищих судів, які скасовують рішення нижчих судів; поширення інформації про нові тенденції в судовій практиці в рамках зустрічей, візитів і тренінгів для суддів; збір відповідної судової практики під час підготовки справи до слухання; обговорення актуальних питань із зовнішніми користувачами судової системи; використання Інтернет-сайтів, на яких наводяться законодавчі тексти з посиланнями на відповідну судову практику. Будь ласка, зверніть увагу на те, що не всі суди виконують однакові види діяльності, таким чином, вищевказані перелік методів носить узагальнений і орієнтовний характер.

тлумачитися по-різному, тому іноді окремі проблеми можуть сягати корінням у тлумачення, а не в букву закону, тому такі проблеми можна вирішити шляхом формування судової практики.

29. Проте також є деякі питання, пов'язані з доктринальним і теоретичним тлумаченням, теоретично, що підлягають розгляду в контексті ефективності гармонізації судової практики в Україні. У першу чергу, вважається, що вимога іноді вимога враховувати винесене раніше судове рішення може негативно впливати на незалежність суддів.

III.3. Незалежність суддів

30. Експерти вважають, що *варто провести загальне обговорення потенційної несумісності суддівської незалежності, з одного боку, з важливістю гармонізації судової практики, з іншого.* Якщо учасники обговорення дійдуть висновку, що незалежність судової системи є набагато більш важливою за усталене прецедентне право, то навряд чи буде можливо досягти суттєвих результатів у гармонізації судової практики. За таких обставин можна буде знайти пояснення будь-яким розбіжностям у судовій практиці, і будь-яка спроба посилити узгодженість може бути заблоковано аргументом щодо незалежності суддів. Тому *бажано досягти широкої згоди та послідовного бачення вищезгаданого питання в судовій системі України.* Експерти вважають, що краще вести обговорення та намагатися знайти порозуміння з цього питання, перш за все, всередині судової системи. Результати, які досягаються шляхом ведення діалогу та залучення всіх зацікавлених сторін часто сприймаються набагато краще, і отже, є більш ефективними за зміни, що привносяться ззовні, наприклад законодавцем, який приймає певні норми, тим самим ніби інструктуючи суди діяти в тим чи іншим чином.

31. У зв'язку з цим експерти хотіли б звернути увагу на те, що незалежність суддів не є сама по собі метою. Головним завданням судів повинно бути забезпечення відновлення правосуддя, а це означає діяти обережно, аби не нашкодити авторитету судової влади та зберегти громадську довіру до неї. Незалежність судді не є прерогативою чи привілеєм для забезпечення його чи її власних інтересів - вона надається в інтересах верховенства права та тих, хто сподівається й очікує справедливості (п. 10 Висновку № 1 (2001 р.) «Про стандарти незалежності судових органів і незмінюваність суддів»

Консультативної ради європейських суддів. (далі - КРЕС) Таким чином, незалежність судової системи насправді є засобом досягнення того, щоб суддя виносив справедливе рішення у справі відповідно до закону та в порядку, передбаченому принципом верховенства права. Тому, можна стверджувати, що незалежність суддів має бути збалансована з іншими цінностями й принципами, де цього вимагає найголовніше, чому вона служить, - правосуддя.

32. Як вже зазначалося, сприйняття раніше винесених судових рішень як надійних авторитетних джерел сприятиме досягненню більшої рівності та формалізованості правосуддя в судовій системі. Отже, гармонізація судової практики не є сама по собі метою, а всього лише інструментом зміцнення правосуддя. Уніфікована судова практика певною мірою відображає якість судової системи в конкретному суспільстві¹⁷. Один з найвідоміших філософів-правознавців усіх часів Х. Л. А. Харт говорить про те, що є один провідний "принцип, прихований у <...> (вказаних вище) різноманітних варіантах застосування ідеї правосуддя». Його теза полягає в тому, що «структура ідеї справедливості <...> складається з двох частин: однорідної або постійної функції, узагальненої в приписі «Подібні справи повинні розглядатися однаково (а різні – по-різному) <..., при цьому для визначення того, чи є справи подібними, чи ні, повинні застосовуватися змінний чи варіативний критерій». Крім того, він каже, що «критерій відповідних подібностей і відмінностей часто може варіюватися в залежності від фундаментального від морального світогляду окремої особи або суспільства»¹⁸.
33. Крім того, загальновизнаним є факт, що суддя повинен керуватися законом. Цей принцип також закріплений у Конституції України: у здійсненні правосуддя судді незалежні і підкоряються лише закону. Але, наприклад, ЄСПЛ йде ще далі, заявляючи, що судова практика є частиною законодавства: «Суд вважає, що говорячи про «закон», [він] посилається на ту саму концепцію, яку можна знайти всюди в Конвенції, концепцію, що поєднує в собі як законодавчі акти, так і судову практику»¹⁹. Федеральний конституційний суд Німеччини постановив, що «традиційно судді повинні керуватися законодавчими актами, і це є складовою принципу розподілу влади і верховенства права [Rechtsstaatsprinzip]. Однак, основний закон передбачає, що

¹⁷ Віргіліус Валанчюс. Єдність судової практики: кілька зауважень на її користь. *Міжнародний журнал законотворення й реформи законодавства*, 2012 р., 1(1), с. 134.

¹⁸ Роберт С. Самерз. Х. Л. А. Харт про судову систему. *Публікації Корнелльського юридичного факультету*. Документ 1263.

¹⁹ *Teodorescu проти Румунії*, № 33751/05, 5 квітня 2016 р.

судова система повинна у своїй діяльності спиратися на «закон і правосуддя» - стаття 20 (3) Основного закону. Відповідно до поширеної думки, це несумісно з суворим юридичним позитивізмом. Формулювання означає, що «законодавство» де-факто і в цілому є тотожним із правосуддям; однак, це не обов'язково і не завжди так. Законодавство не завжди повністю збігається із сукупністю написаних законодавчих текстів. Так може бути більше законодавчих актів, ніж позитивних правил, закріплених органами державної влади, оскільки законодавство сягає корінням у конституційний порядок у цілому, який може ніби коригувати письмове законодавство. Завдання знайти і застосувати такий закон покладається саме на судову владу. Відповідно до Основного закону, судді не обмежені застосуванням законодавчих норм у їхньому буквальному сенсі в кожній окремій справі. Це передбачає принципову відсутність будь-яких лакун у позитивному правовому порядку, - умову, яку має сенс з позицій правової визначеності, але яку важко втілити на практиці. Завдання суддів не обмежується пошуком і оголошенням рішень законодавчого органу. Воно може включати необхідність пролити світло і застосувати ідеали справедливості, що мають бути невід'ємною частиною конституційного порядку, але які не відображені або погано відображені в існуючих законодавчих актах; це завдання вимагає критичної оцінки, яка не повністю позбавлена волюнтаристичних елементів»²⁰.

34. Вищезгадані рішення демонструють, що закон, яким суддя зобов'язаний керуватися за європейською традицією більше не становить саму лише букву закону. Суддя не обов'язково повинен слідувати буквальному прочитанню правового положення. Текстуальний позитивізм став серйозною перешкодою на шляху правового розвитку і належного функціонування закону²¹. У пошуках справжнього змісту закону в тій чи іншій ситуації, особливо, коли закон не може однозначно запропонувати чіткий результат, судді слід застосовувати творчий підхід і обґрунтовувати винесене рішення, послуговуючись розумними аргументами. Вочевидь розгляд подібних справ однаково, а різних – по різному, є загальною аксіомою розумної поведінки²².
35. Також слід підкреслити, що суддя завжди має право і, саме завдяки цьому є, по суті, незалежним, відійти від існуючої судової практики, без будь-яких безпосередніх

²⁰ Адам Саган. Зміни в судовій практиці на майбутнє – Загадка юридичної теорії та практики. У Порівнянні потенційного впливу судових постанов. *Ius Comparatum – Загальні дослідження порівняльного права*. Спрінгер, 2015 р.

²¹ Zdeněk Kühn. Світи нарізно: Західно- й Центральноєвропейська судова культура на витоках європейського розширення. *Американський журнал порівняльного права*, 2004, том 52, № 3.

²² *Matadeen proti Pointu I* [1999] 1 AC 98, 109.

наслідків для нього / неї, якщо він / вона має і наводить причини для того, щоб додатково розвивати, доповнювати чи змінювати судову практику справа-закон повинен бути додатково розроблені, доповнені або змінені. Конституційний суд Литви в своїй постанові від 28 березня 2006 р. зазначив., що, хоча відповідно до Конституції, виносячи рішення у справах відповідної категорії, суди загальної юрисдикції нижчої інстанції повинні керуватися рішеннями судів загальної юрисдикції вищої інстанції, інстанційність судів загальної юрисдикції, що впливає з Конституції, не може тлумачитися як обмеження процесуальної незалежності судів загальної юрисдикції нижчої інстанції.

36. На підставі вищесказаного не дивно, що Висновок № 1 (2001) КРЄС чітко зазначає, що незалежність судової системи не виключає таких доктрин, таких як доктрина прецеденту в країнах загального права (тобто обов'язок судді суду нижчої інстанції слідувати рішенню, винесеному в суді вищої інстанції в частині тих правових питань права, які безпосередньо впливають зі справи, що перебуває на розгляді) (п. 66). У Висновку № 11 (2008) «Про якість судових рішень» КРЄС підкреслює, що, визнаючи за суддями повноваження тлумачити законодавство, слід також пам'ятати про обов'язок суддів сприяти правовій визначеності. Правова визначеність дійсно гарантує прогнозованість змісту і застосування правових норм, тим самим сприяючи підвищенню якості судової системи (п. 47). У пояснювальній записці до Рекомендації СМ / Rec (2010) 12 «Судді: Незалежність, ефективність і відповідальність», прийнятої Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, ідеться про те, що «принцип внутрішньої незалежності забороняє судам вищої інстанції надавати судам нижчої інстанції рекомендації щодо того, як останні повинні розглядати окремі справи, які не мають відношення до прецедентної практики. При цьому не повинно порушуватися право вищих судів брати участь у формуванні законодавства в тих державах ЄС, де це дозволяю права система. Мова йде про можливість впливати на функції апеляційних судів для забезпечення правової послідовності, а також про роз'яснення існуючої судової практики. Крім того, суд може бути зобов'язаний орієнтуватися на рішення передачу справи до іншої юрисдикції, судовий прецедент (*res iudicata*) або преюдиціальні рішення.

III.4. Відхилення від попередньої судової практики

37. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновки щодо застосування положень законодавства, зазначені у постановах Верховного Суду України, повинні братися до уваги іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні тих самих правових положень. Суд повинен мати право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, наводячи при цьому відповідне обґрунтування.
38. Вищезазначене правило, у принципі, встановлює вертикальну силу правових позицій Верховного Суду України. Проте, ми чули, що іноді суди відходять від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, надаючи досить формальні причини, які за своєю суттю не обґрунтовують відхилення. Такої практики слід уникати.
39. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не дозволяє відступати від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, навіть якщо суддя має справу з іншою справою, аніж та, рішення в якій уже було винесене Верховним Судом. Правова норма, встановлена в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», у принципі, вимагає враховувати правову позицію Верховного Суду щоразу, коли застосовується те саме правове положення, навіть не уточнюючи, що справи повинні бути досить схожі між собою. Таким чином, авторитарність судового рішення Верховного Суду України визначається в досить широких рамках. Це не властиво для інших країн.
40. Наприклад, Конституційний Суд Литви у своєму рішенні від 24 жовтня 2007 р. заявив, що «не можна переоцінювати, не кажучи вже про те, щоб абсолютизувати, значення судових прецедентів як джерел права. Судові прецеденти повинні особливо ретельно вивчатися. Необхідно підкреслити, що під час розгляду справ судами, лише ті попередні рішення судів мають силу прецеденту, які були винесені в інших аналогічних справах, тобто прецедент застосовується тільки в тих справах, фактичні обставини яких є ідентичні або дуже схожими на фактичні обставини справи, у якій виник прецедент, і у яких має застосовуватися той самий закон, що й у справі, у якій було створено прецедент». У країнах загального права (наприклад, Англії) суд не пов'язаний обов'язковістю прецеденту, якщо наявна справа відрізняється, тобто, якщо істотні факти у справі є досить відмінними від прецеденту²³. Так само, вочевидь, відбувається

²³ Eric Tjong Tjin Tai; Karlun Teuben. Європейська судова практика. *Європейський огляд приватного права*, 2008 р., том. 16, пункт 5.

і в судах Європейського Союзу. Наприклад, Генеральний суд Європейського Союзу в одному зі своїх недавніх рішень вказав на відмінності між поточною справою і тією, на яку посилалася Республіка Німеччина, і, на підставі цього, відхилив аргументи Німеччини у попередньому рішенні Суду юстиції Європейського Союзу²⁴.

41. Тому експерти вважають, що варто мати принаймні деякі вказівки²⁵ для того, щоб виходити з правовою позиці, викладеної у висновку Верховного Суду України. Слід обговорити, чи може Верховний Суд України надати таке пояснення, винесши рішення в конкретній справі та розтлумачивши відповідне законодавство, або це можна зробити, наприклад, через інструменти м'якого права (керівництва, рекомендації, стандарти якості, навчальні модулі для суддів, збірка прикладів найкращої практики тощо). Наприклад, ми з'ясували, що Національна школа суддів України в 2013 р. опублікувала Посібник із написання судових рішень, у якому також розглядається питання посилання на прецедентне право.
42. Конституційний Суд Литви у своїй історичній постанові від 28 березня 2006 р. також заявив, що вже існуючі прецеденти у справах відповідних категорій, які були створені в судах загальної юрисдикції вищої інстанції, є обов'язковими не тільки для судів загальної юрисдикції нижчої інстанції, що приймають рішення в аналогічних справах, але й для судів загальної юрисдикції вищої інстанції, які створили ці прецеденти (зокрема, Апеляційного суду Литви та Верховного Суду Литви). Суди повинні слідувати такій концепції змісту відповідних положень (норм, принципів) права, а також застосування цих законодавчих положень, яка була сформована і якій слідували при застосуванні цих положень (норм, принципів) у попередніх справах, зокрема, виносячи рішення в аналогічних справах. Неврахування твердження, що однакові (аналогічні) справи повинні вирішуватися однаково, як це походить із Конституції, означало б також неврахування положень Конституції про відправлення правосуддя, а саме конституційних принципів держави, у якій панує верховенство права справедливості, рівності всіх людей перед судом, та інших конституційних принципів. Практика судів загальної юрисдикції у справах відповідних категорій повинна бути

²⁴ Рішення Загального суду Європейського Союзу від 10 травня 2016 р., *Німеччина v Комісії*, № Т-47/15.

²⁵ Наприклад, виняткові обставини справи вимагають іншого рішення заради справедливості; попереднє тлумачення виявилось неможливим для реалізації на практиці; у зв'язку зі зміною відповідного законодавства, державної політики, соціального та економічного життя попереднє тлумачення застаріло; попереднє тлумачення створило значну невизначеність; попереднє тлумачення не є справедливим відносно певної більш широкої проблеми або інших принципів; нові аргументи, які раніше не розглядалися, зачіпаються в новій справі в суді тощо.

виправлена, а нові судові прецеденти в цих категоріях можуть створюватися тільки тоді, коли цього неможна уникнути і є об'єктивно необхідним, а також коли це конституційно обґрунтовано й виправдано. Таке коригування практики судів загальної юрисдикції (відхилення від попередніх прецедентів, які досі були обов'язковими для судів, і створення нових прецедентів) у всіх справах повинно бути належним чином (чітко й раціонально) обґрунтовано у відповідних рішеннях судів загальної юрисдикції. Створення або обґрунтування нового судового прецеденту не може пояснюватися випадковими (в аспекті права) факторами. Ідеться про таку корекцію - тільки тоді, коли цього неможна уникнути і це є об'єктивно необхідним, а також коли вона правильно (чітко й раціонально) обґрунтовується в усіх справах - практики судів загальної юрисдикції (відхилення від попередніх прецедентів, які досі були обов'язковими для судів, і створення нових прецедентів), яка повинна відповідно забезпечуватися Апеляційним судом Литви і Верховним Судом Литви в межах своєї компетенції. Якщо зазначені вимоги, що випливають з Конституції, не беруться до уваги при винесенні судових рішень, у судовій практиці судів загальної юрисдикції та в судовій системі не лише виникають передумови для порушень і невідповідностей, а судові рішення стають менш передбачуваними, але також з'являються підстави для сумнівів щодо того, чи відповідні суди загальної юрисдикції були неупередженими при прийнятті таких рішень і чи не носять вони суб'єктивний характер у інших аспектах.

43. ЄСПЛ вважає, що добре сформована судова практика покладає на Верховний Суд обов'язок навести більш ґрунтовний перелік підстав для відходу від усталеної судової практики. Самого лише твердження про нове тлумачення законодавства може бути недостатньо. Насправді, це може призвести до порушення пункту 1 статті 6 Європейської конвенції про права людини²⁶. Усе ж у зв'язку з цим слід зазначити, що ЄСПЛ підтверджує, що, за відсутності свавілля, питання зміни прецедентної практики цілком і повністю належить до обсягу дискреційних повноважень національних судів, особливо в тих країнах, які мають систему статутного законодавства і які, у теорії, не повинні керуватися прецедентом²⁷. Утім, здається, що ЄСПЛ набагато суворіше ставиться до відхилень від судової практики у державах Східної Європи і досить поблажливо - у країнах старої демократії.

²⁶ *Atanasovski проти колишньої Югославської Республіки Македонія*, № 36815/03, § 38, 14 січня 2010 р.

²⁷ *Borg проти Мальти*, № 37537/13, § 111, 12 січня 2016 р.

44. КРЄС в своєму Висновку № 11 (2008) підкреслює, що судді повинні в цілому застосовувати законодавство послідовно. Коли суд приймає рішення відійти від попереднього практики, це повинно чітко сказуватися в судовому рішенні. За виняткових обставин може виявитися доцільним, аби суд вказав на те, що таке нове тлумачення має застосовуватися лише з дати прийняття рішення по конкретному питанню або з дати, зазначеної в цьому рішенні (п. 49).
45. Крім того, положення, відповідно до яких розбіжності в судовій практиці вищих судів України є підставою для звернення до Верховного суду України і вимагає спільного засідання відповідних палат Верховного Суду, якщо одна з палат має намір відступити від судової практики іншої палати, вказує на те, що законодавчий орган поставив сильний акцент на необхідності забезпечення послідовності судової практики на інстанційному рівні у вищих судах і Верховному Суді.
46. Виходячи з вищесказаного, *експерти хотіли б підкреслити важливість наведення підстав для відходу від раніше встановленої судової практики в подібних справах у судах однієї інстанції*, тобто якщо вищий суд або Верховний Суд відступає від позиції, висловленої у своїх попередніх рішеннях. Наскільки нам відомо, не існує ні законодавчих положень, ні вимог, визначених шляхом тлумачення законодавства (судової практики), чи традицій, чи загальноприйнятої практики вчиняти так у вищих судах, які відповідно до чинного законодавства мають певні права та обов'язки щодо узгодження прецедентів. Такий підхід може ставити під загрозу зазначену важливість узгодження судової практики (див п. 26). Не будучи обізнаними про підстави для відступу від усталеної практики, учасникам справи та / або громадськості залишається тільки гадати, чому суд вирішив застосувати інше тлумачення закону і які причини призвели до нього (відмінності між справами, зміни в соціальних і економічних відносинах, прагнення відстояти ідеали справедливості, необхідності виправити помилки, корупційна складова або зовнішній тиск тощо). Крім того, якщо не надається жодних пояснень, незрозуміло, чи нове рішення створить новий прецедент, який треба буде наслідувати в майбутньому або це просто приклад неузгодженості судових рішень, що призводять до ще більшої невизначеності в застосуванні законодавства. Через це може виникнути враження, що в судовій системі панує свавілля та несправедливість, а це, відповідно, підриватиме довіру громадськості до правової системи, держави й судів.

47. Експерти вважають, що внесення поправок до законодавства є не єдиною можливістю впоратися з цією проблемою. У багатьох європейських країнах це не є законодавчим питанням. В основному це стосується стандартів, правил і традицій правової аргументації, яку суди й судді повинні створювати і розвивати у своїй повсякденній роботі й практиці. Підлягає обговоренню питання того, чи Верховний Суд взагалі має повноваження тлумачити законодавство у своїй практиці. Крім того, можливості, які існують завдяки механізмам внутрішнього діалогу й управління (наприклад, спільні засідання палат, пленуму, приватних обговорень) може вичерпатися в першу чергу. Це може навіть призвести до прийняття певних рекомендацій, внутрішніх угод, меморандумів, інших документів м'якого права тощо. Тематичні дискусії, круглі столи суддів, спеціальні навчальні програми також можуть застосовуватися як засоби для зміни існуючого сприйняття.
48. Наприклад, Цивільний палата Верховного Суду Литви затвердила рекомендаційну Методику підготовки касаційних постанов у цивільних справах, у якій, зокрема, ідеться про те, що в кожному рішенні Верховного Суду доцільно вказувати, що не існує жодної судової практики з цього питання, або що судова практика залишається незмінною, або що її було доповнено, або змінено, або судова практика існує, але суди нижчої інстанції не дотримувалися її при винесенні оскаржуваного рішення. Якщо сторона у справі посиляється на певну судову практику, недостатньо заявити, що Верховний Суд не керується вказаною справою, оскільки вона відрізняється від тієї, яку Верховний Суд розглядає наразі. Суд повинен принаймні коротко обґрунтувати останній висновок.
49. У цьому контексті слід також відзначити, що Рада суддів Республіки Литва має намір прийняти рекомендаційні Стандарти якості судових рішень. Проект документу передбачає, що відхилення від усталеної судової практики допускається лише тоді, коли цього неможна уникнути та це є об'єктивно необхідним, а також конституційно обґрунтованим. Будь-яке відхилення має бути належним чином (чітко й раціонально) мотивовано із зазначенням тієї практики, від якої суд відступає, а також аргументи на користь такого відступу. У разі, якщо судові рішення, на яке посиляється суд, у певному аспекті (и аспектах) відрізняється від поточної справи, суд роз'яснює, чому він керується цим рішенням.
50. Виходячи з вищесказаного й того факту, що вищі суди України наразі виконують роль касаційних судів і відіграють важливу роль в уніфікації судової практики, *експерти пропонують розглянути можливість зобов'язання (відповідно до закону, тлумачення*

закону) або рекомендації (за допомогою м'яких правових інструментів) судам нижчої інстанції України, особливо в ситуації, коли одна зі сторін посиляється на судову практику Верховного Суду, зазначити підстави для відступу від судової практики, вчиненого відповідним вищим судом, якщо немає практики Верховного Суду України з відповідного правового питання.

III.5. Посилання на існуючу судову практику

51. Експерти також хотіли б звернути увагу, що *за необхідності може бути корисним робити посилання на національну, європейську або міжнародну судову практику, у тому числі посилання на судову практику інших країн, а також на юридичну літературу* (п. 44, Висновок КРЕС № 11 (2008)). У країнах цивільного права рішення можуть служити цінними рекомендаціями для інших суддів, які розглядають аналогічну справу або питання, а також у справах, які зачіпають широке соціальне або важливе правове питання (п. 45, Висновок КРЕС № 11 (2008)). Оскільки у вищих судах немає традиції орієнтуватися на власні рішення, винесені раніше, експерти вважають, що існує потенціал для заохочення більш широкого використання прецедентного права у вищих судах для обґрунтування нових рішень. Той факт, що суд враховує всі відповідні висновки дає особі, яка виносить рішення, законне право надавати «правильну» відповідь, що є обов'язковою умовою для того, щоб винесене рішення отримало статус прецедентного.
52. Слід зазначити, що ЄСПЛ, Суд Європейського Союзу, суди Німеччини, Литви та багатьох інших країн Європейського Союзу постійно звертаються у своїх рішеннях до усталеної судової практики. Це допомагає підвищити ефективність і якість юридичної аргументації, збагатити мотивацію, гармонізувати судову практику, підвищити прозорість судової влади та запобігти виникненню враження, що судова система потерпає від свавілля або впливу зовнішніх сил. Конституційний Суд Чехії проголосив, що якщо рішення у справі не походить напряду з тексту закону, суд загальної юрисдикції повинен вичерпно роз'яснити своє правове обґрунтування та, за можливості, зробити посилання на опублікований прецедент або доктринальні висновки. Якщо сторона посиляється на доктринальні погляди або прецедент, суд загальної юрисдикції повинен вивчити висновки, вказані в цих джерелах, у тому числі залишаючи за собою можливість пояснити, чому суд не вважає ці висновки значущими

для справи. Тільки таким чином, думка суду може бути переконливою, і тільки в такий спосіб суд може довести, що обране ним тлумачення закону²⁸ є єдиним вірним.

53. Методика підготовки касаційних постанов у цивільних справах, затверджена зборами суддів Цивільної палати Верховного Суду передбачає, що Суд повинен вказувати причини не тільки тоді, коли він не керується певним тлумаченням законодавства, яке застосовувалося в інших рішеннях, але і тоді, коли він керується конкретною судовою практикою. Це особливо важливо в ситуаціях, коли одна зі сторін стверджує, що суд не повинен брати до уваги певне судове рішення. При обґрунтуванні винесеного рішення суд має уникати таких ситуацій, коли рішення представляється як нове, коли насправді вже існує відповідний прецедент.

III.6. Роль Верховного Суду

54. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд України є найвищим судовим органом загальної юрисдикції України, який забезпечує єдність судової практики, дотримуючись відповідних процедури і в порядку, передбаченому процесуальним законодавством. Так само в європейських країнах завдання суду вищої інстанції включає в себе забезпечення єдності судової практики. Проте, *видається, що український законодавець не до кінця послідовний у цьому відношенні.*
55. Перш за все, при ознайомленні з Законом України «Про судоустрій і статус суддів» виникає враження, що Вищий спеціалізований суд (а саме Пленум ВССУ) має більше повноважень з гармонізації судової практики, аніж Верховний Суд (а саме Пленум ВСУ). З інформації на офіційних сайтах судів складається враження, що насправді вищі суди виконують більше роботи з аналізу та узагальнення судової практики, а також з надання нижчим судам рекомендацій або іншої підтримки з тлумаченням законодавства. Нам стало відомо, що в деяких сферах Вищий спеціалізований суд самостійно виявляє правові позиції у рішеннях Верховного Суду, що, напевно, є не дуже раціональним і ефективним, і виглядає як дублювання повноважень Верховного Суду вищими судами, що може навіть привести до виконання однієї тієї самої роботи. У цілому експерти визнають і високо оцінюють важливість роботи, що виконується вищими судами України. Проте, ми вважаємо, що відповідно до європейських

²⁸ Decision № I. ÚS 403/03 of 17 August 2005.

традицій, саме Верховний Суд повинен взяти на себе провідну роль у забезпеченні єдності судової практики.

56. По-друге, підстави, які дають право на звернення до Верховного суду України, певною мірою обмежують повноваження Верховного Суду з забезпечення гармонізації судової практики²⁹. Закон, у принципі, не дозволяє Верховному суду України розглядати справи, які стосуються питань суспільного значення, якщо немає жодних протиріч практиці касаційного суду (або судів) або відхилень від правової позиції Верховного Суду. Тому, хоча єдина судова практика касаційної інстанції може відрізнитися від позиції, висловленої апеляційним судом і судом першої інстанції, звернення до Верховного Суду в такій ситуації, наскільки ми розуміємо, не буде дозволено. Крім того, ми дізналися, що рішення апеляційного суду в справі про адміністративне правопорушення не може переглядатися ні у Вищому спеціалізованому суді, ні у Верховному Суді України.
57. Наприклад, Кримінально-процесуальний кодекс Литви передбачає, що касаційна скарга розглядається Верховним Судом Литви лише тоді, коли є одна з таких підстав: порушення матеріального кримінального права або серйозне порушення Кримінально-процесуального кодексу. Суд має право відмовитися приймати касаційну скаргу, коли очевидно, що ніякого порушення норм матеріального кримінального права чи серйозного порушення Кримінально-процесуального кодексу не відбулося. Кодекс про адміністративні правопорушення Литви дає можливість звертатися до Верховного Суду для відновлення провадження у справі про адміністративне правопорушення на підставі значного порушення матеріального або процесуального права; Верховний Суд може відхилити таку скаргу, якщо суд вважає її вочевидь необґрунтованою. Цей механізм дозволяє Верховному Суду вживати відповідні заходи для гармонізації судової практики у сфері адміністративних правопорушень.
58. У цивільних справах касаційною скаргою приймається лише за наявності однієї з таких підстав для розгляду справи в касаційному порядку: 1) порушення норм матеріального або процесуального права, що є принципово важливим для однакового тлумачення й застосування положень закону, якщо таке порушення може привести до прийняття

²⁹ У разі, якщо законодавець вирішує розширити підстави для подання апеляції до Верховного Суду, для вирішення питання навантаження Верховного Суду може бути запроваджена вимога щодо обов'язкового представництва інтересів сторін адвокатами або інші фільтри. Це досить поширена практика в європейських країнах, що правове представництво на рівні Верховного Суду є обов'язковою умовою, принаймні, у цивільних і господарських справах.

незаконного рішення (постанови); 2) якщо оскаржуване рішення (постанова) суду відхиляється від практики застосування й тлумачення законодавства, сформульованих Верховним Судом Литви; 3) якщо практика Верховного Суду Литви щодо спірного питання не є однозначною. На перший погляд, питання незаконності/законності з оскаржуваного рішення відіграє важливу роль в процесі відбору, як видно з вищезгаданих законодавчих положень і практики Суду. З іншого боку, у цивільних справах підкреслюється загальна важливість справи для однакового тлумачення закону. Суд часто нагадує про те, що недостатньо, аби питання, яке піднімається в касаційній скарзі в цивільній справі, носило правовий характер, воно також має бути важливим, його значущість повинна виходити за межі конкретної справи або сторін у справі.

59. У цивільних справах у Німеччині скарга дійсно повинна бути допущена до розгляду, тільки якщо вона має принципове юридичне значення, або якщо потреби розвитку законодавства або забезпечення однакового застосування закону потребують винесення постанови Федеральним Судом. На відміну від цивільних справ, у кримінальних справах немає жодних особливих умов для звернення до Федерального Суду з метою оскарження правових аспектів, і таким чином, звернення є можливим за будь-яких обставин. Якщо відповідальна Колегія Федерального Суду з кримінальних питань - або, якщо точніше, колегія з п'яти суддів - вважає, що скарга є неприйнятною, вона може вирішити справи в порядку судового наказу без проведення засідання. Те саме трапляється, якщо, відповідно до запиту Федеральної Генеральної прокуратури, виявляється, що скарга є вочевидь необґрунтованою, або якщо скарга, подана на користь відповідача, є добре обґрунтованою. У двох останніх випадках постанови повинні бути винесені одностайно. В інших випадках (приблизно 5 відсотків звернень з питань застосування права) судові рішення виносяться за результатами судового засідання
60. У Естонії колегія з трьох суддів розглядає апеляції до Верховного Суду для того, щоб визначити, чи є підстави для розгляду у Верховному суді. Якщо хоча б один суддя, який розглядає справу вважає, що справу слід прийняти для розгляду у Верховному Суді, справу приймається. Наприклад, у Цивільному процесуальному кодексі Естонії передбачено, що Верховний Суд приймає касаційну скаргу, якщо 1) окружний суд застосував положення матеріального права вочевидь неправильно, 2) окружний суд значно порушив положення процесуального закону або 3) винесення рішення за

касаційною скаргою має принципове значення для гарантування правової визначеності й розвитку єдиної судової практики та подальшого розвитку законодавства. Правила прийняття рішення про прийняття касаційної скарги є більш-менш однаковими для всіх юрисдикцій.

61. По-третє, під час зустрічі з українськими адвокатами України нам повідомили, що поки справа суспільного значення (наприклад, щодо нового законодавства) дійде до Верховного Суду, може пройти кілька років. З огляду на цей факт і те, що в Україні судова система є чотирирівневою, варто розглянути можливість так званого *«leapfrog appeal»* - інструменту подання апеляції (з питань права) напряму до Верховного Суду, оминаючи апеляційні суди або, можливо, до відповідного вищого суду, для того, аби скоротити час, необхідний судовій системі для забезпечення суспільства й судів нижчої інстанції вказівками щодо тлумачення окремих законів. Leapfrog appeal застосовується, наприклад, у Великобританії, Ірландії, Норвегії та Німеччині.
62. У цивільних справах у Німеччині після подання відповідної заяви, апеляційна скарга з правових питань може бути подана безпосередньо до компетентного (Верховного) суду стосовно остаточних рішень, винесених судами першої інстанції, якщо такі рішення можуть бути оскаржені, тобто можуть розглядатися в апеляційній інстанції на практиці й відповідно до закону (leapfrog appeal). Для застосування leapfrog appeal є дві умови: протилежна сторона згодна погоджується пропустити розгляд у апеляційній інстанції на практиці й відповідно до закону; за результатами судового засідання щодо апеляції з правових питань було надано дозвіл на застосування leapfrog appeal. Дозвіл на подання leapfrog appeal надається лише, якщо: (i) ідеться про правове питання, що має принципове значення; або (ii) подальший розвиток законодавства або інтереси забезпечення єдності судової практики вимагають винесення апеляційного рішення з питань застосування законодавчих положень. Leapfrog appeal не обов'язково повинен ґрунтуватися на недоліках судового провадження.
63. Проте в інших країнах може бути не потрібна згода протилежної сторони для застосування *«leapfrog appeal»*. У Норвегії оскаржити рішення, яке в іншому випадку буде підпадати під юрисдикцію суду апеляційної інстанції, можна, з дозволу Верховного Суду, безпосередньо у Верховному Суді. Дозвіл надається лише тоді, коли справа зачіпає особливо важливі питання правового порядку, щодо яких важливо своєчасно отримати висновок Верховного Суду. Виняток, який дозволяє подання апеляції напряму, тлумачиться дуже вузько. Оскільки Верховний Суд не заслуховує

свідків, дозвіл на неї буде надаватися в тих справах, де показання свідків є важливими. В Англії заяву про дозвіл на *leapfrog appeal* повинен подаватися в першу чергу до суду першої інстанції.

64. Альтернативою «*leapfrog appeal*» також може стати можливість звертатися до Верховного Суду України з преюдиціальними запитами щодо тлумачення деяких положень законодавства³⁰. Наприклад, починаючи з 2012 р. у Нідерландах Законом про преюдиціальні запити передбачено, що суддя може надіслати преюдиціальний запит на прохання однієї зі сторін або в силу займаної посади, якщо відповідь на цей запит необхідна для того, щоб прийняти рішення щодо задоволення позовних вимог і має безпосереднє відношення: до великої кількості можливостей застосування права на судові звернення, що засновані на тих самих або подібних обставинах і впливають з одних і тих самих або подібних взаємопов'язаних причин, або до вирішення чи припинення інших численних суперечок, що впливають із тих самих обставин, за яких виникає те саме питання. Обґрунтування цього інструменту пояснюється інтересами розвитку та формування законодавства, а також просуванням єдності судової практики. Процедура винесення преюдиціальних рішень дозволяє Верховному Суду встановити свою лінію аргументації у тих справах або сферах права, де виникає багато правових питань. Щодо преюдиціальних постанов, зміни до Цивільного процесуального кодексу покладає на суди нижчої інстанції зобов'язання враховувати постанови Верховного Суду при винесенні власних рішень³¹.
65. Відповідно до процесуального законодавства України, деякі заяви можуть подаватися до Верховного Суду протягом одного року після прийняття рішення в апеляційній інстанції. Крім того, у такій заяві можна посилатися на рішення суду касаційної інстанції, яке було прийнято після оскаржуваного рішення. Такий порядок стає причиною зменшення правової визначеності. Наприклад, Верховний Суд Литви вирішив, що зміни в судовій практиці повинні носити лише перспективний характер, тобто нова судова практика є підставою для перегляду вже завершеної справи.

³⁰ Зверніть увагу, що питання запровадження процедури преюдиціального в Україні обговорювалося на круглому столі, присвяченому цьому питанню в листопаді 2014 року: <[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/4D27E7E5DECC7CCDC2257D94003772B4?OpenDocument&year=2014&month=11](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/4D27E7E5DECC7CCDC2257D94003772B4?OpenDocument&year=2014&month=11)>.

³¹ С. Х. ван Пі. Вплив судових рішень у Нідерландах в розрізі часу: перспективи скасування судових рішень і пов'язаних навичок. У *Порівнянні потенційного впливу судових постанов*. Ius Comparatum – Загальні дослідження порівняльного права. Спрінгер, 2015 р.

III.7. Комунікація між судами

66. У ході зустрічей у Києві експертам повідомили, що між вищими судами підписано спільний документ щодо порядку затвердження рекомендацій Пленуму, пов'язаних із тлумаченням законів, які можуть стати предметом спору судів різних юрисдикцій. Також існує можливість проведення спільного пленуму вищих судів. Нам повідомили, що вищі суди надсилають одне одному проекти рекомендацій і беруть до уваги висновки інших вищих судів. Ця практика дуже вітається, і рекомендується, щоб у випадках, коли та сама правова норма може застосовуватися судами різних юрисдикцій, відправлення проектів несудових документів³², пов'язаних із гармонізацією прецедентного права, до інших вищих судів для отримання їхніх коментарів стало б постійна (передовою) практикою. Добре було б також, у разі необхідності, приймати рішення на спільному пленарному засіданні вищих судів або надавати коментарі у відповідь на отримані зауваження іншого суду (наприклад, причини, чому певні пропозиції не були прийняті).
67. Проте у експертів усе одно склалося враження, що між Верховним судом і вищими судами не вистачає комунікації та співпраці. *Експерти рекомендують посилити комунікацію та співпрацю між українськими судами як по вертикалі (між судами різних інстанцій), так і по горизонталі (між судами однієї інстанції) з питань гармонізації судової практики*, наприклад, шляхом підписання меморандуму про співпрацю або спільного плану дій щодо гармонізації судової практики, призначити відповідних контактних осіб у судах (наприклад, суддів та / або державних службовців до відповідного відділу), проводити більше спільних нарад, конференцій і / або дискусій між судьями та/або відомствами, які працюють над аналізом і гармонізацією судової практики, запрошувати представників інших судів на наради, де обговорюється прийняття документів із гармонізації судової практики, і заслуховувати їхню позицію. Вказані контактні особи, наприклад, можуть виступати в ролі ланки для обміну проектами несудових документів або вже прийнятими документами, що мають відношення до гармонізації судової практики, брати участь у планових зустрічах контактних осіб з метою обміну передовим досвідом судів, обговорення ідей щодо вдосконалення співпраці, попереднього вирішення питань гармонізації судової

³² Наприклад, рекомендаційні тлумачення Постанов Пленуму. Інформаційні листи судам нижчої інстанції (*Інформаційні листи*).

практики тощо. Завжди, коли це можливо, доцільно направляти проекти несудових документів, пов'язаних із гармонізацією судової практики, до ВСУ для отримання коментарів суддів Верховного Суду.

68. Так, наприклад, у Сербії судді Верховного Суду принаймні кілька разів на рік зустрічаються з колегами з судів нижчої інстанції, аби обговорити різні питання судової практики, беруть участь у спільному засіданні апеляційних судів; Верховний суд має інформацію про основні аспекти застосування законодавства у судах нижчих інстанцій. У Литві Верховний суд і Апеляційний суд співпрацюють у сфері здійснення аналізу та публікують спільні періодичного огляду судової практики Суду справедливості Європейського Союзу.
69. Крім того, відповіді на всі запити, пов'язані з тлумаченням законодавства (судової практики) від одного чи кількох судів нижчої інстанції, як правило, доводяться до відома всіх судів нижчої інстанції (наприклад, шляхом їхнього направлення в ці суди), адже вони можуть також становити для них інтерес.

III.8. Підготовка справи до розгляду

70. З метою забезпечення внутрішньої узгодженості судової практики ЄСПЛ встановив порядок, згідно з яким проекти вироків і судових рішень повинні ретельно вивчатися як тільки судді отримують матеріали справи. Це робиться групою юристів ЄСПЛ під керівництвом Юрисконсульта, відомою під назвою Підрозділ із питань запобігання конфліктам у судовій практиці. У разі, якщо фіксується потенційний конфлікт, підрозділ інформує Голову відповідної секції Суду³³.
71. У практиці Суду справедливості Європейського Союзу було включено аналогічний механізм. Юридичний департамент має аналізувати кожний преюдиціальний запит і вказує на існуючу судову практику з питань, порушених у запиті.
72. У Правилах підготовки справ у Верховному Суді Литви вказано, що помічник судді повинен збирати судову практику Верховного Суду Литви, яка має відношення до винесення рішення у справі, і представляти її в електронному вигляді (а якщо потрібно, і в усній формі) судді щонайменше за сім днів до початку слухання справи. Разом зі вступною та описовою частинами рішення, які готуються помічником, він також повинен надати суддю виписки з судової практики, що дає відповіді на правові питання

³³ David Harris, et al. *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press, 2014, p. 126.

у справі, а також, за необхідності, інформацію щодо того, як з плином часу змінювалася судова практика.

73. На підставі вищевикладеного, з метою зміцнення послідовного застосування закону *експерти рекомендують розглянути можливість встановлення українських судах (принаймні, вищої інстанції) чітких правил внутрішнього розпорядку, на підставі яких повинна збиратися судова практика Верховного Суду України, а іноді, і вищих судів (наприклад, якщо одна зі сторін посилається на певне рішення одного з вищих судів; коли справа розглядається безпосередньо в одному з вищих судів; якщо не існує відповідної практики Верховного Суду), якщо вона має відношення до вирішення справи, і представлятися судді (колегії / палаті суддів) перед початком розгляду справи.* У залежності від наявних відомчих кадрових ресурсів і особливостей організації роботи суду, можливо розглянути питання про створення спеціального підрозділу (чи підрозділів), співробітники якого повинні були б ознайомлюватися з текстами вироків і судових рішень з метою виявлення потенційного конфлікту з існуючою судовою практикою.
74. Крім того, на етапі підготовки справи може бути корисно залучити фахівців підрозділу, який наразі займається аналізом і узагальненням судової практики. Звісно ж важливо, щоб знання, які мають фахівці названого підрозділу, використовувалися не тільки по факту, тобто після винесення рішення, але, за можливості, заздалегідь, тобто на етапі підготовки до винесення рішення. Вживання превентивних заходів для запобігання конфліктів у судовій практиці видається більш ефективним і дієвим способом, ніж мати з ними справу вже після того, як винесено рішення у справі, особливо враховуючи аспект суддівської незалежності.
75. Наприклад, як у Верховному Суді Литви, так і Вищому адміністративному суду Литви суддя (колегія суддів), який має справу з особливо складним правовим питанням може отримати допомогу не тільки від свого помічника, але й від радників, які працюють відповідно в Департаменті досліджень і систематизації питань права та Науково-інформаційному департаменті. Ці консультанти спеціалізуються в певних галузях права (наприклад, застосуванні Європейської конвенції з прав людини у кримінальних справах) і можуть швидко й ефективно надавати суддям відповідну інформацію по судовій практиці чи правовій доктрині. Крім того, коли касаційна скарга з важливого питання права Європейського Союзу, Європейської конвенції з прав людини або національного законодавства надходить до Верховному Суду Литви, Колегія з відбору

справ, яка складається з трьох суддів Верховного Суду, може вимагати призначення спеціального консультанта у справі, який згодом представить письмовий (іноді усний) правовий висновок з юридичних питань у справі щонайменше за три робочих дні до початку слухання. Завжди, коли це можливо, правовий висновок повинен включати аналіз як національної, так і міжнародної судової практики (наприклад, Суду справедливості ЄС, ЄСПЛ, інших верховних судів країн ЄС), який судді в подальшому враховують при винесенні рішення у справі.

76. Правилами підготовки справ у Верховному Суді Литви також передбачено, що помічник судді, який працює по конкретній справі, інформує суддю-доповідача та заступника директора Департаменту досліджень і систематизації питань права, якщо в процесі підготовки справ він дізнається, що судова практика щодо того питання, котре піднімається у справі, є суперечливою. Голова відповідної (Цивільної або Кримінальної) Палата може згодом довести цю проблему до відома суддів Палати, поставити його на обговорення під час наради суддів, заслухати їхні думки та коментарі про ймовірні розбіжності в судовій практиці.

III.9. Використання інформаційних технологій (ІТ)

77. *Може бути впроваджено та розширено використання інформаційних технологій з метою урізноманітнення шляхів гармонізації судової практики.* У першу чергу ІТ можуть допомогти швидко знайти необхідну судову практику та використовувати її при винесенні рішення у справі. Крім того, вони можуть застосовуватися для фіксування або притягнення уваги до ймовірних невідповідностей у судовій практиці.
78. Наприклад, Верховний Суд Литви має внутрішню базу даних судових рішень, яка містить короткий опис кожного рішення, де відображено основні правові позиції Суду (правила тлумачення правових норм). Це економить час при пошуку відповідної судової практики. Якщо певні рішення суду суперечить одне одному, уповноважений фахівець Суду робить відмітку (червоним кольором) у цій базі даних и прикріплює її до відповідних рішень. Ці нотатки згодом зможуть побачити судді або їхні помічники та обговорити в процесі підготовки нової справи, у якій виникає аналогічний правове питання. Крім того, Голова відповідної палати може звернути увагу суддів на існуючу невідповідність під час планових нарад, надаючи їм можливість висловити свої погляди щодо неї. Якщо питання обговорювалося на нараді суддів, у базі даних робиться

відповідний запис, цього разу зеленого кольору, який містить інформацію про запропоновані рішення або висновки, зроблені під час наради. Більш того, база даних містить інформацію про зв'язки між різними рішеннями (наприклад, про те, що судову практику було доповнено або змінено відповідним рішенням або що в нещодавно прийнятому рішенні немає нового тлумачення). Вона має механізм пошуку, що забезпечує можливість пошуку судової практики за різними критеріями (словами/фразами в тексті, схемою класифікації і тощо), які, зокрема, дозволяють шукати примітки про гіпотетичні невідповідності в судовій практиці.

79. Подібний механізм затверджений у Вищому адміністративному суді Литви. Якщо певні рішення суду суперечать одне одному, керівник Науково-інформаційного департаменту повинен направити суддям і помічникам суддів інформацію з зазначенням потенційно суперечливих правових позицій у відповідних рішеннях Суду. Усі такі повідомлення реєструються на внутрішньому сайті та класифікуються за темами з метою полегшення їхнього пошуку. Розроблені висновки та зроблені на нарадах пропозиції також зберігаються на внутрішньому сайті.
80. У Литві також є сайт з основним законодавством і базою даних судової практики. Адмініструванням цього сайту займається приватна компанія за певну плату з боку користувачів, але судді також мають до нього доступ. Ця компанія, по суті, отримує всі судові рішення та обробляє так, щоб пошукова система могла працювати ефективніше (наприклад, пошук за фразою в мотивувальній частині рішення, схема класифікації тощо). База даних також включає в себе тексти законів з посиланнями на всю судову практику по конкретній нормі права, коротке викладення рішень разом із правовими позиціями, які були прийняті судами.
81. Слід зазначити, що суди Литви послуговуються прес-релізами, розміщуючи їх на своїх сайтах, аби інформувати про найбільш важливі рішення та інші заходи, наприклад, публікацію нового бюлетеня суду або перегляд судової практики (узагальнення). Національна адміністрація судів Литви адмініструє Facebook-сторінку всієї судової системи, де можуть публікуватися найбільш важливі судові рішення. Деякі литовські суди мають окремі акаунти в Twitter або на Facebook. У цьому контексті варто зазначити, що і Європейський суд з прав людини і Суд справедливості Європейського Союзу досить інтенсивно використовують акаунт у Twitter, де розміщуються посилання на коротке викладення найбільш важливих нещодавно прийнятих рішень. Суд справедливості Європейського Союзу щойно представив мобільний додаток для

пошуку судової практики й прес-релізів Суду. На сайті Суду можна також знайти *Répertoire de jurisprudence* (Збірку судової практики) – систематизовану сукупність (на основі затвердженої схеми класифікації) судових рішень і постанов Суду справедливості, Генерального суду та Трибуналу цивільної служби, винесених із того часу, як вони розпочали свою діяльність.

82. Проаналізувавши сайти українських судів, ми також хотіли б зробити деякі незначні зауваження:

- перелік правових позицій іноді містить відомості лише за першу половину 2013 р., тобто є досить застарілим;
- слід обговорити, чи половина року – це не надто тривалий період часу для регулярного перегляду певної судової практики, оскільки чим свіжішою є інформація, тим більшою є її цінність і актуальність ;
- Періодично попадається застаріла інформація про судову практику. Було б добре, щоб публікувалася актуальна інформація;
- Іноді буває важко знайти інформацію про дату публікації або підготовки/прийняття певного документа (наприклад, узагальнення/перегляду судової практики);
- Деякі документи публікуються на підставі дати їхнього прийняття. Для користувачів було б зручніше, аби деякі з них публікувалися за категоріями/відповідно до схеми єдиної класифікації.

III.10. Кадровий склад

83. Відповідно до Висновків КРЄС № 15 (2012) «Про спеціалізацію суддів» спеціалізація часто пов'язана з необхідністю адаптуватися до змін у законодавстві, а не зі свідомим вибором. Через постійну появу нового законодавства - на міжнародному, європейському чи національному рівні, - а також зміни в судовій практиці й доктрині юридична наука стає все більшою та складнішою. Судді важко однаково добре розбиратися в усіх цих сферах, у той час, як суспільство і позивачі, вимагають від судів все більшого професіоналізму й ефективності. Спеціалізація суддів дозволяє бути впевненим у наявності в них необхідних знань і досвіду у своїй галузі права. Глибоке знання правового поля, до якого відноситься певне питання, допомагає підвищити якість рішень, прийнятих суддею. Судді, які мають певну спеціалізацію, можуть отримати більше досвіду у своїх галузях, що в подальшому може сприяти розширенню

повноважень тих судів, де вони працюють. Зосередивши деяких категорій справ у руках певної групи фахівців, судді можуть більше сприяти узгодженості судових рішень, а отже, можливо, і встановленню правової визначеності.

84. Утім, експерти бажають звернути увагу не лише на спеціалізацію суддів, яка певною мірою має місце в українських судах, але й на можливу додаткову спеціалізацію тих працівників апаратів судів, які працюють над гармонізацією судової практики. Наприклад, як у Верховному Суді Литви, так і у Вищому адміністративному суді Литви консультанти з Департаменту досліджень і систематизації питань права та Науково-інформаційного департаменту певною мірою спеціалізуються в різних сферах права та надають, наскільки це можливо, допомогу в тих справах, які відносяться до сфери їхньої спеціалізації. Той самий підхід застосовується у Верховному Суді Литви, оскільки судді не мають постійних помічників; помічники працюють по черзі з усіма суддями.
85. У цілому важливо виділяти належну кількість кадрів для гармонізації судової практики .

III.11. Зв'язки з громадськістю

86. Експерти вітають ініціативи деяких судів щодо організації різних громадських заходів (наприклад, обговорень у форматі круглого столу або зустрічей з громадськістю, правознавцями та представниками відповідних відомств у іншому форматі) для обговорення певних юридичні питань. Такий підхід дозволить підвищити прозорість судової системи і допоможе встановити зворотний зв'язок з клієнтами системи та суспільством у цілому, завдяки чому з'явиться можливість подивитися на систему з боку, а це піде на користь формуванню сталої судової практики. Експерти радять, за необхідності, публікувати (наприклад, на сайтах) або надсилати проекти несудових документів, що мають відношення до гармонізації судової практики для отримання коментарів за результатами громадських або професійних (наприклад, адвокатським корпусом, іншими зацікавленими організаціями, асоціаціями або групами) обговорень³⁴.

³⁴ Наприклад, така практика поширена в Вищому адміністративному суді Литви, який зазвичай направляє або публікує проекти тематичних оглядів судової практики.

III.12. Обмеження права на апеляцію

87. Очевидно, що кількість справ, що доходять до вищих судів, можуть впливати як на швидкість, так і на якість судових рішень. Наприклад, про Італію іноді кажуть, що судова практика Верховного Суду Італії «нагадує супермаркет», де сторона, яка програла, завжди можна відшукати прецедент на свою користь³⁵. Через це результати розгляду справ є непередбачуваними, і призводить до появи ще більшої кількості справ і, відповідно, апеляційних скарг. Тому КРЄС рекомендує запроваджувати такі механізми, які б відповідали правовим традиціям кожної країни щодо регулювання доступу до таких судів (п. 50, Висновки КРЄС № 11 (2008)).
88. Аналіз статистики вищих судів України свідчить про те, що вони виносять досить багато рішень, а завантаженість суддів, принаймні певних юрисдикцій, є досить великою. Крім того, вищі суди, в основному, функціонують як суди третьої інстанції. У цьому контексті не можна сприймати як останню істину, що ніби чим більше судових інстанцій, тим вищі шанси на отримання справедливого результату. Вищий суд також може зробити помилку. І часто немає чіткої відповіді на питання, що таке справедливе рішення, тому що немає єдиного мірила справедливості. Крім того, чим більше судових інстанцій, тим менше впевненості в тому, що рішення, яке вступило в законну силу, не буде скасовано в якийсь момент. Це призводить до непрямих особистих витрат, які несуть суб'єкти господарювання, коли їхні активи, що є предметом судового розгляду, перебувають у вразливому становищі через невпевненість у кінцевому результаті судового розгляду. Більш того, додаткові інстанції дорого коштують як державі. Так і учасникам провадження
89. Комітет міністрів Ради Європи у своїй Рекомендації № 95(5) «Про запровадження й вдосконалення функціонування апеляційних систем і порядку розгляду цивільних та господарських справ» каже, що оскарження в судах третьої інстанції має бути можливим лише в тих випадках, коли справа варта розгляду, наприклад, якщо це справа, яка сприятиме розвитку законодавства чи єдиному тлумаченню законодавства. Можливість подання апеляції також може обмежуватися вимогою, щоб у справі піднімалося питання загального суспільного значення. Особа, яка подає апеляцію, повинна буде навести обґрунтування, чому справа сприятиме досягненню такої мети.

³⁵ С. Кьярлоні Основні завдання *Corte di Cassazione*, задачі з узагальнення судової практики, що постають із конституційного права на апеляцію та нещодавні реформи. У *Поданні апеляцій до вищих судів у Європі*. Ортелз Рамос, підручник (коорд.). Барселона: Difusión Jurídica y Temas de Actualidad, 2008 р., с. 79.

90. Виходячи з вищесказаного, здається, що варто розглянути додаткові заходи, які можуть перешкоджати подачі (необґрунтованих) заяв до вищих судів, принаймні, у некримінальних справах (наприклад, вимога щодо обов'язкової участі адвоката; надання дозволу на призупинення виконання рішення, винесеного в апеляційній інстанції лише за виняткових обставини (наприклад, коли виконання нанесе особі, яка подає касаційну скаргу, не виправної або серйозної шкоди, а також за умови, що особа надає фінансові гарантії виконання судового рішення в обсязі, визначеному в рішенні, за винятком тих випадків, коли особа не в змозі це зробити); збільшення державного мита; обмеження переліку підстав для апеляції, якщо до початку судового провадження справа була розглянута незалежним органом з досудового вирішення спорів); або оптимізувати існуючу структуру української судової системи.

III.13. Загальні (абстрактні) тлумачення

91. Деякі вищі суди України роблять загальні (абстрактні) тлумачення у вигляді резолюцій, прийнятих пленумом відповідного вищого суду або інформаційних листів до судів нижчої інстанції. У зв'язку з цим експерти хотіли б підкреслити, що відповідно до Київських Рекомендацій з питань незалежності судової влади в країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії, *слід запобігати винесенню вищими судами абстрактних постанов, роз'яснень або висновків*. У цьому контексті слід відзначити, що загальні (абстрактні) тлумачення обмежують креативність і незалежність суддів; носять авторитарний характер і заважають природному дискурсивному розвитку судової практики шляхом прийняття рішень у конкретних справах; нагадують законодавство, формування якого, відповідно до принципу розподілу влади, є прерогативою парламенту, а також є публічною процедурою, яка повинна бути організована відповідно до певного порядку; порушують питання легітимності таких абстрактних тверджень; знецінюють рішення, винесені в конкретних справах; не беруть до уваги реальних фактичних обставин майбутнього спору, пов'язаного з тим самим правовим питанням.

92. Крім того, *та обставина, що абстрактне тлумачення законів здійснюється не Верховним Судом, а вищими судами, рішення яких може бути скасовано шляхом оскарження у Верховному Суді, є досить незвичною практикою*. Це може призвести до ще більшої невизначеності для як всередині, так і за межами судової системи, і а також ще більшої непослідовності судової практики, оскільки ніхто не знатиме, якою є думка

Верховного Суду з приводу тієї чи іншої рекомендації. Одним із можливих варіантів вирішення такої ситуації могло б бути створення механізму для спільного затвердження абстрактних тлумачень відповідною палатою Верховного Суду й відповідним вищим судом.

93. Утім, експерти усвідомлюють, що вищезгадані загальні (абстрактні) тлумачення можуть бути дуже корисним для нижчих судів, особливо якщо вони стосуються нових законодавчих положень, і справляти позитивний вплив на гармонізацію судової практики. Однак, замість того, щоб застосовувати ці інструменти, можна розглянути інші можливості, про які вже згадувалося в цьому Звіті, - *leapfrog appeal*, звернення з преюдиціальним запитом. Крім того, *групові та типові (тестові) справи також можуть використовуватися для забезпечення послідовності судової практики*.
94. Експерти не розглядатимуть у цьому Звіті групові позови, оскільки це питання вже було предметом обговорення на круглому столі у Верховному Суді України³⁶. Експерти також дізналися про існування проекту з використання типових (тестових) справ у адміністративної юрисдикції. Отже, у цьому відношенні ситуація стає дедалі схожою на литовську. Проект закону про адміністративне судочинство в Литві передбачає існування типової процедури судового розгляду, основні ознаки якої є такими:
- 1) Потрібно 20 справ, які б були подібні з правової точки зору та за своїми фактичними обставинами, аби мати можливість заявити, що одна або декілька з них (після їхнього об'єднання) є типовою справою;
 - 2) Розгляд типової справи починається за рішенням Голови Адміністративної суду за пропозицією судді (колегії суддів), які розглядають справу
 - 3) Після початку розгляду типової справи розгляд інших схожих окремих справ зупиняється;
 - 4) Адміністративні суди повинні вживати належні заходи для якнайшвидшого винесення рішення у типовій справі;
 - 5) Після вступу в силу рішення Вищого адміністративного суду в типовій справі, розгляд інших подібних окремих справ буде відновлено. Однак, якщо в остаточному рішенні в модельній справі вимоги позивача відхилено, розгляд окремих справ буде відновлено тільки на запит сторін. Якщо такого запиту немає, справу буде завершено шляхом винесення рішення залишити її без розгляду;

³⁶ <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28print%29/14654D4C2E7A3702C2257E610049A51F>

- 6) Поновлені окремі справи розглядаються в порядку письмовому провадження (якщо сторона не вимагає усного розгляду) за участі одного судді. Рішення повинно містити вступну і резолютивну частини, а також короткий виклад аргументів.

III.14. Питання юрисдикції

95. Під час зустрічей з представниками вищих судів України експертам повідомили, що іноді вищі суди мають різні позиції, щодо того, до якої юрисдикції належить певна категорія спорів. У цьому контексті *можна розглянуто питання створення спеціальної установи для профілактики і подальшого вирішення конфліктних питань, пов'язаних із юрисдикцією.*
96. Наприклад, згідно з Законом Литви про суди, якщо суд сумнівається в тому, чи певна справа має розглядатися в цивільному порядку, чи в адміністративному, це питання повинно вирішуватися в письмовому порядку спеціальної судовою колегією, яка складається з Голови Цивільної палати Верховного Суду, заступника Голови Вищого адміністративного суду і двох суддів - одного, призначеного головою Верховного Суду, а іншого Головою Вищого адміністративного суду³⁷. Суд може звернутися до спеціальної судової колегії, ще до того, як прийняти справу або на будь якій іншій стадії судового розгляду, у тому числі розгляді в суді вищої інстанції. На засіданнях спеціальної судової колегії головує Голова Цивільної палати Верховного Суду. Рішення приймаються на основі консенсусу або більшістю голосів членів судової колегії; у разі рівної кількості голосів головуючий суддя має право вирішального голосу. Постанова про приналежність справи до певної юрисдикції повинно бути остаточною (такою, що не підлягає оскарженню). Після вирішення питання юрисдикції справа повинна направляється до компетентного судового органу протягом 3-х робочих днів після дня прийняття постанови спеціальної судової колегії. Спеціальна судова комісія також має право виділити заявлені вимоги в окремі справи для їхнього вирішення як у суді загальної юрисдикції, так і в адміністративному суді. Коли суд апеляційної інстанції або суд касаційної інстанції, розглядаючи справи, звертається до спеціальної судової колегії з питанням про конкретну юрисдикції, а спеціальна судова колегія доходить висновку, що норми певної юрисдикції були порушені, процесуальні

³⁷ В Україні такий орган може складатися, наприклад, з 3(6) суддів Верховного Суду та 1 (2) судді(в) з кожного вищого суду.

рішення, прийняті судами нижчої інстанції, якими спір (справа) був вирішені по суті, втрачають свою законну силу, і справа має бути передана до компетентного судового органу згідно з вимогами відповідної юрисдикції.

97. Подібні механізми існують, наприклад, у Франції (*Tribunal des conflits*).

98. Крім того, слід зазначити, що в Німеччині, де існує п'ять верховних судів різних юрисдикцій, Загальний Сенат Верховних Судів може скликатися для забезпечення єдності судової практики, якщо один з верховних судів має намір відійти від правової позиція, прийнятої іншим верховним судом. В Україні є три вищих суди третьої інстанції, які належать до різних юрисдикцій, варто також обговорити можливість запровадження об'єднаної колегії суддів відповідних вищих судів для випадків, коли один з вищих судів має намір відступати від практики іншого вищого суду. Це допомогло б уникнути розходжень у судовій практиці на рівні вищих судів.

III.15. Інші аспекти гармонізації судової практики

99. Верховний Суду Литви і Вищий адміністративний суд Литви регулярно публікують періодичні огляди найбільш важливих рішень, винесених протягом певного періоду часу (зазвичай один місяць), де наводиться коротке викладення рішень відповідно до категорій єдиної схема класифікації судових рішень. Таким чином, зацікавлені особи можуть легко ознайомитися з найновішою судовою практикою. Крім того, підготовка такого періодичного огляду допомагає Суду встановити можливі розбіжності в судовій практиці та, за необхідності, вжити відповідних заходів, якщо це необхідно.

100. Верховний суд Литви і Вищий адміністративний суд Литви також періодично публікують (двічі на рік) бюлетень суду, який включає в себе рішення, обрані судьями для публікації. Кожне рішення супроводжується анотацією/зауваженнями, де коротко підсумовується те, яке рішення було винесено та на якій підставі (правило й основні підстави для відповідного тлумачення правової норми).

101. Верховний Суд Литви зазвичай готує і публікує чотири (два, пов'язаних з кримінальним законодавством і процесом, і два некримінальних) тематичні огляди/узагальнення судової практики на рік. Такий огляд може бути виконуватися щодо тієї галузі права, скарга щодо якого не може бути подана до Верховного Суду (наприклад, про тимчасові запобіжні заходи в цивільному процесі). Вищий

адміністративний суд Литви готує і публікує принаймні, два тематичним огляди/узагальнення судової практики на рік.

102. Верховний Суд Литви, наскільки це можливо, послуговується як періодичними, так і тематичними (наприклад, заснованими на єдиній схемі класифікації) методами аналізу та узагальнення судової практики.
103. Відповідно до Цивільного процесуального кодексу Литви кожне рішення Верховного суду Литви повинно включати в себе виклад правила тлумачення або застосування правового положення, яке міститься у відповідній судовій практиці. У цивільних справах Верховного Суду все більше дотримується цієї вимоги за допомогою використання курсиву. Ця практика схожа на ту, що використовується Федеральним Судом Німеччини, де рішення в цивільних справах³⁸, як правило, починаються з короткого викладу основних підстав і висновків Суду, у той числі посилання на правові положення, які підлягали тлумаченню.
104. Той факт, що самі судді самі формулюють чіткі й короткі правила тлумачення в тексті рішенні робить роботу Верховного Суду ефективнішою. Немає необхідності наймати фахівців до інших відділів Суду для того, щоб виокремлювати основну ідею винесеного рішення. Крім того, судді, які брали участь у винесенні рішення, краще, ніж будь-хто, здатні пояснити та вказати на те, що саме вони вирішили, чому вони так вчинили і якою є найбільш важлива частина їхнього вироку (*ratio decidendi*). Така практика також підвищує якість аргументації. Рішення вищого суду повинні бути обґрунтованим, зрозумілим і точними. Така практика також дозволяє надати зрозумілі настанови для адвокатів та інших суддів, спрощує індексацію (категоризацію) рішень і полегшує пошук і вивчення основних правових тлумачень.
105. Подібна практика прийнята в Швейцарії (Федеральний трибунал). Справи, відібрані для публікації в Офіційних збірках, супроводжуються *індексами*. Вони описують головні факти у справі в декількох ключових словах, слідом наводиться резюме аргументації суду. Отже, саме вони є основним предметом обговоренням Суду – часто тлумачення правил застосування - або висновки щодо закону можуть внести до доктрини або юриспруденції певні новели. Речення в *індексах* є дуже стислими. Вони, як правило, окреслюють істотну правову проблему з посиланням (у дужках) на судові розгляде, у рамках яких ця тема широко обговорюється. Коли залишається відкритим

³⁸ Інші суди мають подібну практику. Наприклад, в розділі 13 Правил внутрішнього розпорядку Федерального суду з трудових спорів Німеччини передбачено, що постійні судді підрозділу повинні вирішити, до яких рішень слід робити вступне зауваження, і розробити його формулювання.

важливе питання, речення може бути сформульовано у вигляді питання. Перед реченням (або реченнями) вказуються офіційні аббревіатури (жирним шрифтом) правового положення, що має відношення до питання спору, яке стало приводом для судового розгляду³⁹.

106. Вищий адміністративний суд Литви здійснює стандартне управління аналізом судової практики відповідно до міжнародного стандарту ISO 9001: 2008 і має відповідний сертифікат. Одна з основних ідей сертифікованої процедури аналізу судової практики є те, що жодний аналіз чи узагальнення судової практики, зроблені Департаментом правових досліджень та інформації, не є саме по собі метою. Він сприймається як щось, що надає гарну можливість виявити певні проблемні галузі судової практики. Останню інформацію не можна залишити поза увагою Суду. Вона обговорюється на зустрічах між фахівцями Департаменту правових досліджень та інформації з двома чи більше суддями, які беруть участь у кожному проєкті з узагальнення певної сфери судової практики, а пізніше з суддями, котрі спеціалізуються в цій сфері, і, у разі необхідності (а саме так трапляється з найбільш складними питаннями), на засіданні за участі всіх суддів суду. У будь-якому випадку вся інформація з питань, що обговорюються в межах підготовки узагальнення, а також отримані висновки, поширюються електронною поштою і часто презентуються суддям і помічникам суддів усно (як правило, з використанням слайдів PowerPoint), і розміщуються у внутрішній базі даних. Вважається, що обмін інформацією та її обговорення у форматі відкритого й конструктивного внутрішнього діалогу і заслуховування думок одне одного в межах Суду має важливе значення для забезпечення єдності судової практики. Завдяки цьому аналіз і узагальнення судової практики стає цінним інструментом в пошуку спільної позиції по різних актуальних питаннях. Практика Вищого адміністративного суду Литви також свідчить про те, що *було б доцільно мати певні внутрішні правила, описи та/або схеми процедур, пов'язаних з аналізом і узгодженням судової практики*. Також варто розглянути можливість оприлюднення частини з них, аби продемонструвати громадськості, що робота з забезпечення єдності судової практики ведеться.

107. Конституційний Суд Литви в своїй постанові від 24 жовтня 2007 р. постановляє, що «за наявності двох конфлікуючих прецедентів (тобто кількох різних судових

³⁹ Фан Ву. Правова аргументація в апеляційних рішеннях китайських та швейцарських судів – дослідження руху Китаю на шляху до верховенства права. Перегляд китайського законодавства Циньхуа, 2009, том 2, № 1.

рішень, прийнятих у аналогічних справах) слід керуватися тим прецедентом, який був створений судом вищої інстанції (вищим судом). Крім того, слід враховувати час створення прецеденту та інші важливі фактори, як, наприклад: чи відображає відповідний прецедент усталену судову практику, чи він носить одноразовий характер; чи переконливою є аргументація винесеного рішення; склад суду, який прийняв рішення (чи було прийнято відповідне рішення суддею одноосібно, колегією суддів, розширеною колегією суддів або судом (судовою палатою) у повному складі; чи є особливі думки суддів, висловлені з приводу попереднього рішення суду; можливі значущі (соціальні, економічні тощо) зміни, які відбулися після прийняття відповідного рішення суду та мають значення у справі тощо».

III.16. Стратегія

108. Виходячи з того, що існують як доктринальні, так і практичні питання, пов'язані з гармонізацією судової практики, *експерти рекомендують розглянути можливість прийняття спільної (Верховний Суд + усі вищі суди) стратегії / плану дій із гармонізації судової практики в Україні*. Мати стратегію з цього питання дуже важливо, особливо зважаючи на те, що існує чотири суди, які іноді виконують подібну роботу, пов'язану з узгодженням судової практики. Існування чотирьох судів також призводить до різної практики в судах різної юрисдикції з обмеженими засобами й можливостями для обміну кращим досвідом і практикою. План дій допоможе координувати роботу, надасть можливість зміцнити співпрацю між судами і тим самим підвищити ефективність предметної роботи гармонізації судової практики. План дій може вирішити деякі доктринальні й практичні питання в не-імперативній манері, створивши майданчик для досягнення консенсусу і спільного бачення різних проблем гармонізації судової практики в Україні.

III.17. Заключні зауваження

109. Наприкінці цього Звіту експерти хотіли б підкреслити, що надані зауваження та рекомендації жодним чином не принижують і не ставлять під загрозу цінність роботи судів України на користь послідовності судової практики. Важливо нагадати, що в цілому українські суди виконують величезну роботу і демонструють дуже позитивний підхід до узагальнення судової практики. Багато методів і процедур, які вже

застосовуються українськими судами для гармонізації судової практики відповідають тим, що використовуються в державах-членах ЄС. Багато зауважень і рекомендація, представлених у цьому Звіті, підлягають подальшому обговоренню всередині судової системи, налагодженню діалогу та пошуку консенсусу в питаннях, які є спірними для органів судової влади в Україні. Відповіді на такі питання в країнах Європейського Союзу іноді є далеко не однозначними, навіть у межах однієї країни. Нам здається, що судова влада в Україні прагне і здатна, іноді потребуючи певної допомоги, знайти свою стежку на вибоїстому шляху посилення відправлення правосуддя відповідно до духу принципу верховенства права.

ДОДАТОК 1

ЗАТВЕРДЖЕНО
Рішенням Ради суддів № 13Р-65-
(7.1.2) від 27 травня 2016 р.

РЕКОМЕНДОВАНІ СТАНДАРТИ ЯКОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ВИНЕСЕНИХ СУДАМИ

Ці рекомендовані Стандарти якості процесуальних рішень, винесених судами (далі – Стандарти) призначені, в першу чергу, для застосування до судових рішень, що набули законної сили, (далі - судові рішення, рішення суду), незалежно від виду провадження. Стандарти носять рекомендаційний характер і не замінюють собою вимог до судових рішень, передбачених законом або запроваджених через судову практику. Вони застосовуються до інших процесуальних рішень, винесених судами, в залежності від обставин. Рекомендації, що містяться в Стандартах і стосуються форми, змісту та структури судових рішень викладені більш детально в додатку до цього документу.

1. Рішення суду повинно бути справедливим і законним:

1.1. Рішення суду повинно ґрунтуватися на відповідних фактичних обставинах (суті) справи, встановлені судом (надалі - фактичні обставини) і законом.

1.2. Яка читає судові рішення, повинна мати чітке розуміння того, які фактичні обставини були встановлені судом.

1.3. Судові рішення повинно зазначати правові джерела, на які покладался суд, виносячи рішення. Судові рішення повинно мати чітке посилання на статтю, частину, пункт або іншу структурну частину закону чи іншого правового акту, на підставі якого суд виніс рішення.

1.4. У процесі розгляду справи суд визначає, якою мірою діючі закони та інші правові акти застосовуються до правовідносин, що мають відношення до справи. У разі виникнення спору, суд повинен чітко вказати на те, яка саме законодавча норма повинна бути застосована та чому.

1.5. Законність рішення суду не повинно залежати від кількості правових джерел, зазначених судом. Воно не обов'язково повинно ґрунтуватися, посилатися або цитувати Конституцію Литовської Республіки, Конвенцію про захист прав людини та основних свобод чи інший правовий акт вищого органу, який був належним чином впроваджений законами або іншими правовими актами. Зазвичай достатньо зазначити законодавче положення або кілька положень, що запроваджують правове регулювання вищого рівня.

1.6. Суд повинен керуватися судовою практикою в рамках провадження у певних категоріях справі, як зазначається в Законі Литовської Республіки про суди. Проте, спирання або з посилання на судову практику Конституційного Суду Литовської Республіки або інших литовських чи іноземних судів не повинно ставати самоціллю. Судова практика має допомогти вирішити справу справедливо та обґрунтувати рішення суду, тому слід посилатися на неї в рішенні суду лише в необхідному обсязі. Якщо суд спирається на судову практику, має вказуватися назва суду, дата відповідного процесуального рішення і номер справи.

1.7. Відступ від усталеної судової практики допускається лише за наявності неминучої об'єктивної необхідності, а також тоді, коли це може бути конституційно

обґрунтовано й виправдано. Кожний відступ повинен бути обґрунтованим (тобто чітко й логічно вмотивованим), містити посилання судову практику, від якої здійснюється відступ, а також основну аргументацію. У разі, якщо судовий прецедент, на який спирається суд, є відмінним у певному відношенні/відношеннях від актуальної справи, суд повинен обґрунтувати посилання на цей конкретний прецедент.

1.8. У своєму тлумаченні і застосуванні закону суд бере до уваги принципи справедливості, розумності та добросовісності. У разі, якщо рішення суду безпосередньо спирається на принципи справедливості, розумності та добросовісності, воно повинно уточнювати зміст, що надається цим принципам судом у конкретній ситуації (наприклад, зменшуючи розмір збитків, визначених судом першої інстанції за заподіяння шкоди здоров'ю, апеляційний суд не тільки повинен не лише заявити про те, що це відповідає принципам справедливості, розумності та добросовісності, а також надати свою власну оцінку того, що, на думку суду, ці принципи вимагають саме в цій ситуації: «якщо лікарню зобов'язати за рішенням суду виплатити відшкодування в розмірі кількох мільйонів, це порушить інтереси багатьох інших пацієнтів, оскільки вони не будуть отримувати повний необхідних їм спектр послуг, і шкоду буде завдано загальному стану охорони здоров'я в районі. Також повинен враховуватися рівень життя суспільства. Більшість жителів Литви не зможуть заробити мільйон за все своє життя »).

1.9. Суд повинен визначити правові підстави для *прямого* застосування м'якого права, таких, як принципи європейського договірної права, принципи європейського деліктного права, Загальна система критеріїв, які застосовуються до судових актів, Принципи UNIDROIT, які застосовуються до міжнародних торговельних договорів тощо. За відсутності законних підстав суд може спиратися на заходи м'якого права лише як на додаткові джерела правової аргументації.

1.10. Суд може спиратися на правову доктрину як додаткове джерело правової аргументації. Якщо суд спирається на правову доктрину, повинен бути вказано її джерело.

1.11. Якщо суд спирається на м'яке законодавство або правову доктрину, у рішенні також повинні бути зазначені заходи м'якого законодавства або правова доктрина протилежного змісту, якщо такі є, а також мотиви, що лежать в основі відповідного вибору суду.

2. Рішення суду повинно бути переконливим:

2.1. Судове рішення повинно переконувати зацікавлені сторони у своїй справедливості та законності.

2.2. Мотиви, викладені в рішенні суду не повинні зводитися до мотивування чи заяв загального характеру. Занадто загальне формулювання (наприклад, «ці аргументи є необґрунтованими та суперечать матеріалам справи» тощо), що наводиться як відповідь на конкретні аргументи, що мають відношення до справи і може бути включено в будь-яке рішення, без надання жодних додаткових деталей або мотивів, що мають відношення прийняття конкретних рішень, не можуть вважатися належним обґрунтуванням.

2.3. При розгляді питань, пов'язаних зі встановленням фактичних обставин справи, суд повинен вказати, чому він відкидає певні докази. Заяви про спирання на інші докази є недостатньою.

2.4. При розгляді питань, пов'язаних з кваліфікацією правових спорів і застосуванням законодавства, суд повинен вказати, чому він відкидає певні аргументи, надані сторонами спору.

2.5. Швидше за все, рішення суду не буде переконливим для тих, не на чию користь воно винесене, тому в мотивувальній частині рішення слід приділяти достатньо уваги оцінюванню аргументації сторони, яка програла. З рішення суду має бути зрозуміло, чому

підтримка аргументації або позиції сторони, яка програла, суперечило б положенням законодавства або зібраним у справі доказам.

2.6. Наводячи аргументи на користь свого рішення, суд може схвалити один чи кілька або аргументів учасника судового розгляду, вже викладених у рішенні, не повторюючи їх, утім з рішення суду має бути видно, що суд провів незалежне оцінювання.

2.7. Суддя не повинен моралізувати чи намагатися нав'язати свої власні моральні, релігійні чи інші переконання або погляди в судовому рішенні. Рішення суду повинно бути стриманим і неупередженим, не містити сарказму або гумору, спрямованих проти учасників процесу, догматичного ораторствування, помпезності або риторичні запитання.

3. Судове рішення повинно бути прозорим:

3.1. Судове рішення повинно зазначати всі фактичні обставини, встановлені судом, які мають відношення до винесення рішення, і всі мотиви, що лежать в основі рішення, навіть якщо не всі аргументи мають правовий характер (а наприклад, економічний, соціальний тощо).

3.2. Фактичні обставини, встановлені судом, повинні бути викладені в хронологічному порядку в окремій частині рішення. Обставини повинні бути чітко відокремлені від основних доказів або версії, наданих учасниками судового провадження, тобто викладаючи фактичні обставини, суд повинен чітко визначити їх як обставини, *встановлені судом* (наприклад, «о 23 листопада 2015 р. 18.30 позивач прибув додому до відповідача для підписання контракту»; «вода, що потрапила в квартиру позивача з квартири відповідача»), а не наводити їх разом із основними доказами (наприклад, «відповідно до експертного звіту, вода потрапила в квартиру позивача з квартири відповідача») або з версією учасника процесу (наприклад, «як зазначив позивач, 23 листопада 2015 р. о 18.30 він прибув додому до відповідача для підписання договору»). Якщо з приводу конкретних фактичних обставин точиться спір та/або докази у справі є суперечливими, суд повинен представити, відповідно до норм розподілу обов'язку доказування, допустимості, співвідносності та достатності доказів, свою власну оцінку того, чому він вважає оспорювану обставину такою що була встановлена або навпаки.

3.3. Аргументація, що лежить в основі рішення суду, повинна бути короткою, чіткою, логічною, однозначною, конкретною, об'єктивною та неупередженою.

3.4. Судове рішення може бути ґрунтуватися на одному з аспектів цієї справи, який був вочевидь пропущений або вважається незначним учасникам судового провадження, або з яким вони погодилися, або щодо якого суд має повноваження приймати рішення відповідно до свого функціоналу, як правило, за умови, що суд поінформував учасників провадження про такий аспект і дозволив їм висловитися з цього питання.

3.5. Якщо суд серйозно розглянув низку альтернативних варіантів рішення, вони повинні бути викладені в мотивувальній частині судового рішення з викладенням усіх «за» і «проти».

3.6. У разі, якщо учасник судового розгляду забезпечує аргументацію щодо потенційних протиріч між законом/іншим правовим актом і вищим правовим актом, суд повинен представити свої висновки щодо такої аргументації в мотивувальній частині рішення.

3.7. Будь-яке посилання та/або цитування правових актів, судової практики, правової доктрини чи інших правових джерел або джерел їхньої інтерпретації повинні бути пов'язані з суттю справи. Якщо цей зв'язок не є зрозумілим, він повинен бути обґрунтований і роз'яснений у мотивувальній частині судового рішення. З рішення має бути зрозуміло, чому суд спирається на конкретну судову практику і те, як вона застосовується в конкретному випадку.

4. Судове рішення повинно бути послідовним, а його мотивування - вичерпним:

4.1. *Послідовність* судового рішення означає логічний зв'язок між різними частинами й пунктами рішення. Усі фактичні обставини повинні бути встановлені і всі правові питання повинні бути вирішені одне за одним, у розумній послідовності.

4.2. Більшої зрозумілості рішення можна досягти, якщо, у першу чергу, основні аргументи, наведені учасниками провадження, відокремлюються одне від одного у чіткій і зрозумілій спосіб, після чого послідовно, не уникаючи складних питань і не зупиняючись надмірно на простих питаннях, надається оцінка всіх аргументів.

4.3. Мотивування, викладене в судовому рішенні, не повинно бути суперечливими.

4.4. *Достатність* мотивування судового рішення означає, у першу чергу, те, що повинні бути надані чіткі відповіді на основні питання, порушені у справі.

4.5. З мотивування судового рішення повинно бути зрозуміло, які аспекти справи були чи не були спірними, отже, мотивування, як правило, формулюється з урахуванням відповідних питань.

4.6. Мотивування, представлене в рішенні суду, повинно бути достатнім для його обґрунтування. Менше аргументація необхідна для обґрунтування судового рішення у справі, де відповідач, правопорушник або обвинувачений визнають позов (скаргу), правопорушення/злочин і свою вину.

4.7. Обґрунтування судового рішення повинно демонструвати, що суд має свою позицію щодо всіх прийнятих доказів і всіх питань у справі. Це однак не означає, що суд повинен усебічно й розлого висловити свою позицію з кожного питання. Обов'язком суду надати обґрунтування винесених рішень не слід розуміти як вимогу надати докладну відповідь щодо кожного аргументу. Іноді дуже короткого мотивування може бути достатньо. Докладне мотивування не потрібно, якщо суду наводяться аргументи, які є вочевидь незначними, необґрунтованими, образливими або неприйнятними з інших причин згідно з конкретними правовими положеннями або усталеною судовою практикою щодо розгляду подібних аргументів.

4.8. Судове рішення не повинно містити інформацію, що не має відношення до справи, зокрема, персональних даних, використання яких не є необхідним для прийняття рішення в конкретній справі (наприклад, кадастровий номер і адресу земельної ділянки, номер, марку, колір автомобіля тощо) і не повинен повторювати інформацію, яка вже була наведена в рішенні (наприклад, назва і дата контракту тощо).

5. Судове рішення повинно бути чітким і зрозумілим:

5.1. Судове рішення повинно бути написано легкою та зрозумілою класичною литовською мовою. Наукові, технічні, художні та інші спеціальні терміни слід використовувати якомога рідше, або їх варто пояснювати. У судовому рішенні слід уникати використання інших мов, окрім литовської, а також латинських термінів і фраз (будь-які використані латинські слова й вирази повинні бути перекладені).

5.2. Якщо суд спирається на правовий акт або джерело тлумачення законодавства іноземною мовою, то судове рішення зазвичай повинно забезпечити переклад відповідного положення або його частини литовською мовою. Переклад повинен бути правильним і якісним. Як правило, тексти іноземною мовою, не включаються до судових рішень.

5.3. Якщо мотивувальна частина рішення суду є довгою, то суд повинен писати чіткі узагальнюючі висновки по кожному основному вирішеному питанню; за можливості надається резюме аргументів, докладно викладених у судовому рішенні.

5.4. У судовому рішенні слід уникати надмірного цитування правових актів (тобто усієї статті або її частини надається, навіть якщо відношення до справи має тільки один пункт або підпункт), що не відносяться до суті справи.

5.5. Аргументація суду повинні бути чітко відокремленою від роз'яснень, оцінок або зауважень, що надаються сторонами, та від змісту доказів у справі.

5.6. Після посилання або цитування доказу або іншої інформації, суд, як правило, зазначає, яке значення він надає такій інформації (наприклад, що суд вважає, що певне твердження, висловлене людиною, доводить конкретні фактичні обставини). З аргументації судового рішення повинно бути зрозуміло, що мало місце цитування або посилання на певну інформацію. Цього недостатньо для того, щоб офіційно перерахувати докази та/або зміст доказів, положення правових актів або кількості їхніх структурних частин. Мотивування судового рішення повинно продемонструвати правову оцінку, а також аналіз і оцінку доказів (тобто чи є докази достатніми, переконливими і такими, що відповідають результату справи), здійснені судом.

5.7. Процесуальні документи, свідчення свідків та інших осіб, які були записані в протоколі судового засідання або обвинувальному висновку або інші матеріали справи не повинні переписуватися в судовому рішенні, якщо не те немає вагомих причин. Повинна наводитися тільки та інформація, яка має надважливе значення для справи, і тільки в тому обсязі, який потрібен для прийняття рішення у справі та обґрунтування рішення.

5.8. Судове рішення може включати в себе цифри, фотографії або іншу графічну інформацію за умови, що вона має безпосереднє відношення до справи і може зробити рішення більш якісним, зрозумілим і прозорим.

5.9. Графіки й таблиці можуть використовуватися як засіб для чіткого й зрозумілого представлення складної інформації.

5.10. Якщо є потреба в проведенні певних розрахунків для надання рішення, можуть проводитися детальні розрахунки, застосовуватися формули та спеціальні арифметичні дії тощо. (наприклад, $EUR\ 1,750 \times 20\% / 100\% = EUR\ 350$).

5.11. Формулювання резолютивної частини рішення суду повинні бути чітким. У тих випадках, коли рішення може бути виконано примусово, резолютивна частина повинна бути сформульована в такий спосіб, щоб було зрозуміло в який спосіб це рішення буде/повинно бути виконано. Суд повинен винести рішення, яке було б можливо виконати в реальності. Ухвала суду, викладена в резолютивній частині судового рішення, не повинна призводити до можливості різних тлумачень змісту судового рішення з точки зору того, як саме і в якому обсязі воно повинно виконано.

5.12. У резолютивній частині рішення суду повинні бути вирішені всі вимоги, які були пред'явлені.

5.13. У разі, якщо згідно з винесеним рішенням учасник провадження повинен вчинити або утриматися від вчинення певних дій, такі дії повинні бути чітко вказані.

5.14. Резолютивна частина судового рішення суду повинна чітко зазначати термін і порядок оскарження або заяву про те, що рішення вступає в силу з дня його винесення.

6. Судове рішення повинно мати чітку структуру й форму, а також бути грамотним як з мовної, так і з правової точок зору:

6.1. Судове рішення повинно бути написано без мовних чи орфографічних помилок, послідовно і в одному стилі.

6.2. Судові рішення є більш зрозумілими, якщо вони мають чітку структуру. Структурні частини, які передбачені законодавством або були обрані судом (у тих випадках, коли передбачена законом структура може додатково деталізуватися судом) повинні бути чітко відокремлені одна від одної.

6.3. Судове рішення повинно чітко демонструвати суть справи, фактичні обставини, встановлені судом, аргументацію суду щодо питань у справі, а також рішення, прийняте судом.

6.4. Якщо в судовому рішенні аналізується більше, ніж одне важливе питання, рекомендується, щоб кожне питання розглядалося в індивідуальному порядку, тобто шляхом виділення в окрему структурну частину і надання назви, яке б відображало суть питання.

Назва частини може бути сформульована у вигляді питання (наприклад, «чи можуть дії А та Б кваліфікуватися як крадіжка?»; «Чи було укладено договір купівлі-продажу?»), відповідь на яке надається в структурній частині, або в інший спосіб, гарантуючи, що заголовок чітко і лаконічно відображає зміст частини (наприклад, «про форму провини засудженого і кваліфікацію діяння»; «щодо мети законопроекту та помилки, зробленої поручителем»).

6.5. У разі, якщо рішення суду є довгим, зміст і/або підсумки за результатом судового рішення можуть бути надані після вступної частини.

6.6. Пункти в судових рішеннях, винесених судами апеляційної та касаційної інстанції, мають бути пронумеровані (описова та мотивувальна частини). Кожен абзац в рішенні повинен бути присвячений окремій (новій) думці/ідеї або іншій відповідній інформації.

6.7. Як правило, абзац мотивувальної частини рішення суду не повинен складатися з одного або кількох речень. Проте абзаци також не повинні бути занадто довгими (як правило, не більше 0,5 сторінки).

7. Судове рішення, винесене судом відповідної інстанції, повинно відображати особливості суду цієї інстанції:

7.1. Рішення, винесені судами першої інстанції та апеляційними судами повинні бути, в першу чергу, чіткими й зрозуміли сторонам справи, тому, підготовка рішень повинна враховувати те, ким є сторони, чи здатні вони зрозуміти зміст аргументація суду, чи надається їм професійна юридична допомога тощо. При підготовці рішення Верховного суду Литви або Вищого адміністративного суду Литви, слід враховувати той факт, що ці два суди є розробниками єдиної судової практики для судів загальної юрисдикції та адміністративного законодавства, тому рішення по кожній розглянутій справі повинно робити внесок до встановлення правила застосування або тлумачення законодавства, що має відношення до судової практики.

7.2. Слід коротко й стисло викласти претензії та відповіді сторін у описовій частині рішення, винесеного судом першої інстанції.

7.3. Основним завданням суду першої інстанції має бути чітко визначення та встановлення фактичних обставин. Особливу увагу слід зосередити на доказах, а також їхньому узагальненні, розподілу по категоріях і оцінці. Правова оцінка фактичних обставин, встановлених судом (кваліфікація відносин) повинні бути представлена із зазначенням тих правових положень, які, на думку суду, повинні застосовуватися виходячи з фактичних обставин справи; застосування цих положень повинно бути обґрунтовано.

7.4. Надаючи правову оцінку ситуації, суд першої інстанції не повинен ставити за мету якомога більш детальний опис судової практики касаційного суду і правової доктрини.

7.5. Апеляційний суд, який скасовує рішення, винесене судом першої інстанції і виносить протилежне рішення (у кримінальних справах - скасовує виправдувальний вирок суду першої інстанції і виносить нове рішення) повинен вписати рішення відповідно до основних вимог, встановлених для рішення суду першої інстанції, оскільки справа переглядається.

7.6. Чим вищою є судова інстанція, тим більше значення має тлумачення і розвитку законодавства. Правові питання, розглянуті в рішенні апеляційного суду, а також відповідні рішення й аргументи повинні бути чітко визначені й відокремлені від іншої інформації.

7.7. У випадках, коли апеляційний суд вирішує лише правові питання права, фактичні обставини повинні бути вказані в тому обсязі, який необхідний для належного розгляду справи.

7.8. Суд вищої інстанції, який повертає справу до суду першої інстанції або суду апеляційної інстанції повинен чітко вказати причини повернення та відповідні недоліки.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМИ, ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ СУДОВИХ РІШЕНЬ

РОЗДІЛ І ОФОРМЛЕННЯ ТА СТРУКТУРА СУДОВОГО РІШЕННЯ

1. Судові рішення повинні бути написані з використанням шрифту Times New Roman 12, з полями: ліве - 30 мм, праве - 10 мм, верхнє - 20 мм, нижнє - 20 мм. Одинарний інтервал між рядками і текст з однаковими полями з обох сторін, тобто вирівняний по ширині.

2. Повинен бути відступ на початку першого рядка кожного абзацу, з відступу, не менше 1,25 см, але не більше 1,75 см по всьому тексту, а також рівномірні відступи між абзацами.

3. Нумерація сторінок судового рішення повинна починатися з другої сторінки; номер сторінки вказується по центру на верхній частині сторінки; номер сторінки повинен проставлятися шрифтом *Times New Roman* 12 без жодних точок чи рисок.

4. У правому верхньому кутку першої сторінки (у колонці, з вирівнюванням по лівому краю) така інформація повинна надаватися окремими рядками повинна надаватися така інформація: номер справи, номер судового провадження, категорія/категорії процесуального рішення). У разі, якщо рішення суду містить інформацію, яка відповідно до закону не підлягає оприлюдненню слід ставити літеру «N» у дужках у рядку під категорією процесуального рішення. У разі, якщо рішення суду підлягає публікації в Інтернеті, буква слід ставити літеру «S» у дужках у рядку під категорією процесуального рішення, при цьому з рішення, яке буде опубліковано, видаляються всі персональні дані.

5. Категорія процесуального рішення повинні вказуватися, починаючи зі слів «Категорія процесуального рішення» (без двокрапки). Якщо вказується більше однієї категорії процесуального рішення, вони повинні бути розділені комами і записані в рядок у порядку зростання з вирівнюванням по лівому краю. Після зазначення категорії процесуального рішення крапка не ставиться.

6. Державний герб Литовської Республіки повинні бути розміщений по центру в довжину, під відомостями, передбаченими пунктом 5; між цими відомостями і державним гербом повинен бути інтервал.

7. Назва суду і назва рішення повинні бути вказані в окремих рядках (з інтервалом між ними) під державним гербом (з інтервалом між гербом і назвою суду) напівжирним шрифтом по центру в довжину 14 шрифтом (для процесуальних рішень Верховного Суду Литви - 16 шрифтом) прописними літерами з розрядкою. Якщо виноситься попереднє, часткове, тимчасове, додаткове рішення або рішення в заочному провадженні, відповідне слово, яке описує рішення (попереднє, часткове, тимчасове, додаткове, заочне) повинно ставитися до (або після, якщо йдеться про рішення в заочному провадженні) слова «рішення» таким самим шрифтом. У разі, якщо рішення винесено в разі групового позову, ніякої додаткової інформації не повинно бути додано до слова «рішення».

8. Слова «Іменем Литовської Республіки» повинні ставитися в остаточних судових актах по центру в довжину в окремому рядку під назвою судового рішення без інтервалу між ними 12 нежирним шрифтом прописними літерами.

9. У судових рішеннях, що набули законної сили, не повинні вказуватися підзаголовки судових рішень (які коротко описують зміст тексту). Якщо в процесуальному рішенні вказується, його місце має бути під заголовком процесуального документа, написаного

централізовано і в поздовжньому напрямку на окремому рядку, без пробілу, використовуючи розмір шрифту 12 пунктів без жирним шрифтом, великими літерами.

10. Дата й місце винесення судового рішення повинні бути зазначені під відомостями, зазначеними у пунктах 7, 8 і 9, з додаванням інтервалу, по центру і в довжину напрямку, на окремих рядках. Дата повинна вказуватися в змішаному форматі, тобто рік і день - цифрами з абрєвіатурами «р» і «д», а місяць - літерами. Місцем винесення судового рішення повинно бути написано на рядку нижче під датою, без інтервалу між лініями.

Наприклад,

(Провадження) справа №
Судове провадження №
Категорії процесуального рішення:
1.1.4.2; 1.1.4.3; 1.3.9.4; 3.4.3.9

РАЙОННИЙ СУД ВІЛЬНЮСА

Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСУБЛІКИ

25 жовтня 2015 р.
Вільнюс

11. Вступна частина рішення суду повинна бути написана під датою та місцем прийняття рішення, на новому рядку, з інтервалом. У вступній частині судового рішення, за винятком кримінальних справ, не повинні використовуватися жодні скорочення.

12. Судді, секретар судового засідання і учасники процесу повинні бути зазначені у вступній та резолютивній частинах судового рішення в алфавітному порядку (прізвище та ім'я для фізичних осіб; назва і організаційно-правова форма - для юридичних). Рід іменників, що позначають учасників процесу, повинен вказуватися відповідним чином (наприклад заявник *Ім'я Прізвище*; відповідачка *Ім'я Прізвище*, заявник *приватна компанія Компанія*).

13. Члени судової колегії повинні бути зазначені у вступній та резолютивній частинах рішення суду в алфавітному порядку за прізвищами; якщо суддя має подвійне прізвище – за першим. Якщо суддя є головою та/або доповідачу колегії, це повинно бути зазначено у вступній частині відразу після його/її прізвище в дужках. Секретар судового засідання і учасники процесу повинні бути зазначені у вступній частині в окремих рядках без інтервалу. Представника учасника судового розгляду необхідно вказувати після особи, яку він представляє, у тому самому рядку. Важливо вказати склад суду, який розглядав справу (наприклад, розширена колегія суддів, пленарне засідання тощо), а також порядок проведення слухання (письмове/усне провадження); якщо справа розглядається за апеляційною або касаційною скаргою, це також повинно бути вказано. Рекомендується, щоб вступна частина була відформатована згідно з наведеними типовими бланками, а зміст вступної частини відповідав вимогам процесуального законодавства:

Суд першої інстанції (цивільна справа):

Суддя *Ім'я Прізвище* Цивільної палати Каунаського окружного суду, з <...>, який виконує обов'язки Секретаря судового засідання, з учасником позивачкою *Ім'я Прізвище* та її представником <...>, <...> - представник відповідача, <...> представник третьої сторони <...>,

розглянули у відкритому судовому засіданні в усному порядку цивільну справу за позовом позивача *Ім'я Прізвище* проти відповідачки – Литовської Республіки, представленої Міністерством юстиції Литовської Республіки, щодо відшкодування збитків; державна компанія *Компанія* виступає в ролі третьої сторони, яка не висуває окремих позовних вимог, на боці позивача; Державна податкова інспекція при Міністерстві фінансів Литовської Республіки на боці відповідача. встановив

Суд

в с т а н о в и в :

Суд першої інстанції (кримінальна справа):

Суддя <...> Панявежиського міського районного суду, з <...> який виконує обов'язки Секретаря, за участі Прокурора <...>, обвинуваченого <...>, інтереси якого представляє адвокат <...> та постраждалої сторони <...>,

розглянув у відкритому судовому засіданні в усному порядку кримінальну справу, у якій <...>, дата народження або [дата і місце народження], персональний ідентифікаційний номер <...>, громадянин Литви, [національність], який проживає за адресою <...>, рівень освіти 12 років базової освіти, неодружений, [дані про судимість та інші дані про обвинуваченого, які мають відношення до справи], обвинувачується в скоєнні злочину, передбаченого статтею 178 (1) Кримінального кодексу Литовської Республіки.

Суд

в с т а н о в и в :

Суд першої інстанції (адміністративна справа):

Суддя <...> Клайпедського окружного адміністративного суду <...> з <...> який виконує обов'язки Секретаря, за участі позивача <...> інтереси якого представляє адвокат <...>, <...> представника відповідача, <...> представника третьої сторони – зацікавленої сторони,

розглянув у відкритому судовому засіданні в усному порядку адміністративну справу, порушену на підставі позову, поданого позивачем <...> проти відповідача Клайпедська міська адміністрація та третьої зацікавленої сторони – Департаменту контролю за обігом наркотичних речовин, тютюнових виробів і алкоголю – щодо скасування дисциплінарного покарання.

Суд

в с т а н о в и в :

Апеляційний суд (цивільна справа):

Колегія суддів Цивільної палати Каунаського окружного суду в складі суддів *Ім'я Прізвище, Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач), з <...> який виконує обов'язки Секретаря, за участі <...> представника позивача, Відповідача *Ім'я Прізвище* та <...> представника позивача, <...> представника третьої сторони <...>

розглянула у відкритому судовому засіданні в усному порядку в порядку апеляційного провадження цивільну справу за апеляційною скаргою, поданою **позивачем приватною компанією *Компанією*** проти рішення, винесеного Каунаським міським районним судом 11 травня 2015 р. у цивільній справі, порушеної на підставі позову позивача приватної компанії *Компанії* проти відповідача *Ім'я Прізвище* щодо відшкодування нанесених збитків; державна компанія *Компанія 1* виступає третьою стороною, яка не заявляла окремих позовних вимог, на боці позивача; <...> на боці відповідача.

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

або

Колегія суддів Цивільної палати Каунаського окружного суду в складі суддів *Ім'я Прізвище, Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач),

ознайомила в письмовому порядку в порядку апеляційного провадження з цивільною справою за апеляційною скаргою, поданою **позивачем приватною компанією *Компанією*** проти рішення, винесеного Каунаським міським районним судом 11 травня 2015 р. у цивільній справі, порушеній на підставі позову позивача приватної компанії *Компанії* проти відповідача *Ім'я Прізвище* щодо відшкодування нанесених збитків; державна компанія *Компанія 1* виступає третьою стороною, яка не заявляла окремих позовних вимог, на боці позивача; <...> на боці відповідача.

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

Апеляційний суд (кримінальна справа):

Колегія суддів Кримінальної палати Апеляційного суду Литовської республіки в складі суддів *Ім'я Прізвище, Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач), з <...> який виконує обов'язки Секретаря, за участі прокурора <...>

обвинуваченого <...> та його представника, адвоката <...>

розглянула у відкритому судовому засіданні в усному порядку в порядку апеляційного провадження кримінальну справу за апеляційною скаргою, поданою **засудженим *Ім'я Прізвище*** проти вироку Клайпедського окружного суду 23 червня 2015 р., за яким *Ім'я*

Прізвище був визнаний винним за статтею 184(2) Кримінального кодексу Литовської Республіки (КК ЛР) та засуджений до трьох років і шести місяців позбавлення волі.

Відповідно до статті 75 (1) та (2) К ЛР відбування покарання було відстрочено на два роки, при цьому на засудженого *Ім'я Прізвище* було покладено зобов'язання не виїжджати за межі міста/району проживання без дозволу установи, що здійснює нагляд за засудженим, та відшкодувати збитки, нанесені внаслідок вчинення злочину протягом одного року.

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

Вищий адміністративний суд Литви, в апеляційному провадженні:

Колегія суддів Вищого адміністративного суду Литви в складі суддів *Ім'я Прізвище*, *Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач),

з <...> який виконує обов'язки Секретаря,

за участі <...> представника позивача,

<...> представника відповідача,

розглянула у відкритому судовому засіданні в усному порядку в порядку апеляційного провадження адміністративну справу за апеляційною скаргою, поданою **позивачем приватна компанія *Компанія*** проти вироку Вільнюського районного адміністративного суду 15 квітня 2013 р. у адміністративній справі, порушеної на підставі апеляційної скарги, поданої позивачем приватна компанія *Компанія* проти Державної податкової інспекції при Міністерстві фінансів та третьої зацікавленої сторони *Ім'я Прізвище* щодо скасування рішень.

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

або

Колегія суддів Вищого адміністративного суду Литви в складі суддів <...>,

ознайомила в письмовому порядку в порядку апеляційного провадження з адміністративною справою за апеляційною скаргою, поданою **позивачем приватною компанією *X*** проти рішення, винесеного Вільнюським окружним адміністративним судом 15 квітня 2013 р. в адміністративній справі, порушеній на підставі позову позивача приватної компанії *X* проти відповідача Державної податкової інспекції при міністерстві фінансів та третьої зацікавленої сторони *Ім'я Прізвище* щодо скасування рішень.

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

Касаційний суд (цивільна справа):

Колегія суддів Цивільної палати Верховного Суду Литви в складі суддів *Ім'я Прізвище*, *Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач), з <...> який виконує обов'язки Секретаря, за участі позивача *Ім'я Прізвище*, чії інтереси представляє *Ім'я Прізвище*, та відповідача *Ім'я Прізвище* чії інтереси представляє *Ім'я Прізвище*, розглянула у відкритому судовому засіданні в усному порядку в порядку касаційного провадження цивільну справу за касаційною скаргою, поданою **позивачем/відповідачем/позивачем у апеляції/зацікавленою стороною *Ім'я Прізвище***, щодо перегляду [*рішення*], винесеного [*судом*] у цивільній справі щодо [*сторін спору та вимог, що стали причиною спору*].

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

або

Колегія суддів Цивільної палати Верховного Суду Литви в складі суддів *Ім'я Прізвище*, *Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач), ознайомила в письмовому порядку в порядку апеляційного провадження з цивільною справою за касаційною скаргою, поданою **позивачем/відповідачем/позивачем у апеляції/зацікавленою стороною *Ім'я Прізвище*** щодо перегляду [*рішення*], винесеного [*судом*] у цивільній справі щодо [*сторін спору та вимог, що стали причиною спору*].

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

Касаційний суд (кримінальна справа):

Колегія суддів Кримінальної палати Верховного суду Литви в складі суддів *Ім'я Прізвище*, *Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач), з <...> який виконує обов'язки Секретаря, за участі прокурора <...>, засудженого <...> та його представника, адвоката <...>, розглянула у відкритому судовому засіданні в усному порядку в порядку апеляційного провадження кримінальну справу за касаційною скаргою, поданою **засудженим *Ім'я Прізвище*** та його **захисником**, щодо перегляду [*рішення, яке вступило в законну силу*], винесеного [*судом*] на адресу **засудженого *Ім'я Прізвище*** [*резолютивної частини рішення, яке вступило в законну силу*].

У подальшому рішення/вирок, винесене колегією суддів кримінальної палати [*суду*] числа *xx xxxxxxxx 20xx*, у якому оскаржується [*резолютивна частина остаточного вироку апеляційного суду*].

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

або

Колегія суддів Кримінальної палати Верховного суду Литви в складі суддів *Ім'я Прізвище, Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач),

ознайомилася в письмовому порядку в порядку апеляційного провадження з кримінальною справою за касаційною скаргою, поданою **засудженим Ім'я Прізвище** та його **захисником**, щодо перегляду [рішення, яке вступило в законну силу], винесеного [судом] на адресу **засудженого Ім'я Прізвище** [резолютивної частини рішення, яке вступило в законну силу].

У подальшому рішення/вирок, винесене колегією суддів кримінальної палати [суду] числа хх хххххххх 20хх, у якому оскаржується [резолютивна частина остаточного вироку апеляційного суду].

Колегія суддів

в с т а н о в и л а :

14. У кримінальних справах:

14.1. Вступна частина рішення повинна завершуватися словом «в с т а н о в и в / - л а :>», написаним з нового рядка з інтервалом зверху й знизу без лівого відступу з пробілами між літерами, у тому числі літерою та двокрапкою;

14.2. Описова та мотивувальна частини повинні бути розділені словом «в и р і ш у є» або «п о с т а н о в л я є», написаним з нового рядка з інтервалом зверху й знизу без лівого відступу з пробілами між літерами, у тому числі літерою та двокрапкою.

Наприклад,

Колегія суддів (суд)

в с т а н о в и в / - л а :

<...>

Колегія суддів (суд), діючи відповідно до <...> Кримінального процесуального кодексу

в и р і ш у є :

15. У цивільному та адміністративному провадженні, а також у провадженні щодо адміністративні правопорушення, описова частина рішення суду повинна починатися зі слова «встановлено», написаного з нового рядка з інтервалом зверху й знизу без лівого відступу з пробілами між літерами, у тому числі літерою та двокрапкою. Мотивувальна частина судового рішення повинна бути відділена від описової частини словом «вважає», написаним з нового рядка з інтервалом зверху й знизу без лівого відступу з пробілами між літерами, у тому числі літерою та двокрапкою. Резолютивна частина рішення суду повинна починатися зі слова «виносить» (рішення, ухвалу) або «приймає рішення» і повинна починатися з нового рядка з інтервалом зверху й знизу без лівого відступу з пробілами між літерами, у тому числі літерою

та двокрапкою. Слова «встановив /-ла», «вважає», «постановляє» («вирішує») повинні бути написані без лівого відступу.

Наприклад,

Колегія суддів (суд)

в с т а н о в и л а / -в:

<...>

Колегія суддів (суд)

в в а ж а є :

16. Якщо описова частина рішення суду першої інстанції, винесеного в кримінальному провадженні, або мотивувальна частина в цивільному та адміністративному провадженнях, є задовгою рекомендується структурувати її з урахуванням положень статті 305 Кримінального процесуального кодексу Литовської Республіки, статті 270 (4) Цивільного процесуального кодексу Республіки Литви, статті 87 (4) Закону Литовської Республіки про адміністративне судочинство, а також статті 636 (4) Кодексу про адміністративні правопорушення Литовської Республіки (наприклад, «I. Обставини вчинення протиправної дії», «II. Докази та обґрунтування їхньої оцінки», «III. Обґрунтування кваліфікації злочину», «IV. Обґрунтування накладання штрафу» або «I. Позовні вимоги, пред'явлені заявником, і аргументації заявника та третіх сторін на боці позивача», «II. Аргументація відповідача і третіх сторін на боці відповідача»).

17. Рекомендується, щоб у описовій частині рішення апеляційного суду, окремо прописувалося таке: наприклад, опис суті спору («I. Суть спору»); опис суті рішення суду першої інстанції («II Суть рішення (вироку, ухвали) суду першої інстанції»); аргументація апеляції/зустрічної апеляції та відповіді на апеляцію/зустрічну апеляцію («III. Аргументація апеляції та відповіді на апеляцію»). Назви додаткових структурних частин судового рішення повинні бути відокремлені одна від одної інтервалами (порожніми рядками) з обох боків. Заголовки додаткових структурних частин рішення суду повинні бути написані без лівого відступу і вирівняні по центру сторінки. Текст судового рішення повинен бути розташований таким чином, щоб заголовки знаходилися на тій самій сторінці, що й початок відповідної частини тексту, тобто така частина не може початися з нової сторінки окремо від заголовка.

18. Якщо описова частина судового рішення структурована з використанням римських цифр або заголовків, рекомендується, щоб мотивувальна частина рішення також була пронумерована римською цифрою, продовжуючи нумерацію описової частини, або їй було надано заголовок (наприклад, в апеляції в цивільному та адміністративному провадженнях, а також провадженні щодо адміністративного правопорушення: «IV Обставини справи, встановлені апеляційним судом, правове обґрунтування й висновки»). Якщо мотивувальна структурована шляхом її розподілу на менші частини, позначені заголовками та/або римськими цифрами, що продовжують попередню нумерацію.

Наприклад,

V. Щодо тлумачення статті 159(2) Закону про податкову адміністрацію

<...>

VI. Тлумачення права на вирахування ПДВ, а також умови та час виникнення такого права

<...>

19. Якщо пункти описової і мотивувальної частин судового рішення пронумеровані, не потрібно робити ніякого відступ на початку пронумерованих абзаців, а самі абзаци повинні бути відокремлені інтервалом 6 шрифту після кожного пронумерованого абзацу. Рекомендується нумерувати абзаци судових рішень у такий спосіб:

Цивільна справа № 3К-х-xxx-xxx/201х
Судове провадження № х-хх-х-ххххх-
хххх-х
Категорії процесуального рішення: х; хх

ВЕРХОВНИЙ СУД ЛИТВИ

Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

хх хххххххххххххх 201х
Вільнюс

Колегія суддів Цивільної палати Верховного Суду Литви в складі суддів *Ім'я Прізвище*, *Ім'я Прізвище* (Голова колегії) та *Ім'я Прізвище* (доповідач), розглянула у письмовому порядку в порядку касаційного провадження цивільну справу за касаційною скаргою, поданою **позивачем/відповідачем/позивачем у апеляції/зацікавленою стороною *Ім'я Прізвище***, щодо перегляду [рішення], винесеного [судом] у цивільній справі щодо [сторін спору та вимог, що стали причиною спору].

[одинарний інтервал]

Колегія суддів

[одинарний інтервал]

в с т а н о в и л а :

[одинарний інтервал]

I. Суть спору

[одинарний інтервал]

1. Питання тлумачення та застосування [питання про застосування норм матеріального та/або процесуального права] повинні бути вирішені в касаційному провадженні.
2. Позивач звернувся до суду з [коротке викладення предмету та підстав для пред'явлення позовних вимог (підстави можуть бути описані в окремому абзаці)].
- 3.

[одинарний інтервал]

II. Суть процесуальних рішень суду першої інстанції та апеляційного суду

[одинарний інтервал]

4. У своєму рішенні від хх хххххххххх 20хх, Вільнюський (або Каунаський тощо.) місцевий/окружний суд [мотивувальна частина судового рішення] позов.
5. Суд заявив, що [коротке викладення аргументації суду].
6. Колегія суддів Вільнюського (або Каунаського тощо) окружного суду (або цивільної палати Апеляційного суду Литви), розглянувши справу в порядку апеляції/зустрічної апеляції, поданої позивачем/відповідачем/позивачем у апеляції/зацікавленою стороною, [резолютивна частина рішення апеляційного суду] у своєму рішенні від хх хххххххххх 20хх.
7. Колегія суддів постановила [коротке викладення аргументації апеляційного суду відносно справи].

[одинарний інтервал]

III. Правова аргументація касації та відповіді на касацію

[одинарний інтервал]

8. У касаційному оскарженні позивач/відповідач/позивач у апеляції/зацікавлена сторона надає запит щодо [зміст запиту]. Касаційне оскарження містить таку аргументацію [суть касаційного оскарження та аргументація; не повинно бути жодних заголовків перед переліком аргументів або групами аргументів]:
 - 8.1.
 - 8.2.
 - 8.3.
9. У відповідь на касаційне оскарження позивач/відповідач/позивач у апеляції/зацікавлена сторона надають запит щодо [зміст запиту]. Відповідь містить таку аргументацію [основні аргументи відповіді; якщо вказується лише одна група аргументів, їх не потрібно нумерувати]:
 - 9.1.
 - 9.2.
 - 9.3.

[одинарний інтервал]

Колегія суддів

[одинарний інтервал]

п о с т а н о в л я є :

[одинарний інтервал]

IV. Аргументація та роз'яснення зі боку касаційного суду

[одинарний інтервал]

Стосовно [коротке викладення правового питання, що підлягає обговоренню]

[одинарний інтервал]

10. [Обґрунтовані висновки колегії суддів щодо конкретного питання застосування права]
- 11.
- 12.
13. З урахуванням указанного вище колегія суддів вирішує, що (З урахуванням указанного вище, діючи відповідно до пункту 2 статті 361(4) Цивільного процесуального кодексу Литовської Республіки, колегія суддів затверджує таку норму [тлумачення/застосування законодавства]) [висновок (сформульована норма) колегії суддів щодо застосування законодавства].

[одинарний інтервал]

Стосовно судових витрат

[одинарний інтервал]

14. [Розподіл судових витрат]

[одинарний інтервал]

Колегія суддів Цивільної палати Верховного Суду Литви, діючи відповідно до статті 359(1) [у залежності від рішення вказується відповідна стаття/абзац] та статті 362(1) Цивільного процесуального кодексу Литовської Республіки

[одинарний інтервал]

в и р і ш у є :

[одинарний інтервал]

[викладення рішення Суду, винесеного згідно з відповідним абзацом статті 359 ЦПК; кожна частина процесуального рішення пишеться з нового рядка]

Таке рішення Верховного Суду Литви є остаточним, не підлягає оскарженню та вступає в силу в день, коли його було винесено.

Судді

Ім'я Прізвище

Ім'я Прізвище

Ім'я Прізвище

20. Після резолютивної частини, відділеної подвійним інтервалом, має йти частина підписів з підписом/підписами судді (або членів колегії суддів), перед якою пишеться слово «Суддя»/«Судді». Слово «Суддя»/«Судді» пишеться без лівого відступу. Імена та прізвища членів колегії суддів пишуться в стовпчик, який повинен бути вирівняний по лівому боку за першою літерою імені, а не по правому полю сторінки. Імена та прізвища членів колегії суддів повинні бути розділені подвійним інтервалом.

Наприклад,

Колегія суддів, діючи відповідно до статті 45(2) та пункту 1 статті 140(1) Закону Литовської Республіки про адміністративне провадження

в и р і ш у є :

Відмовити в касаційній скарзі приватній компанії Позивач в апеляційному провадженні Х.

Залишити в силі рішення, винесене Вільнюським окружним адміністративним судом 26 лютого 2013 р.

Призначити виплату EUR 1,210 (одної тисячі двохсот десяти євро) приватною компанією Позивач в апеляційному провадженні Х на користь третьої зацікавленої сторони приватного підприємця Y для покриття судових витрат, понесених у суді касаційної інстанції.

Винесене рішення оскарженню не підлягає.

Судді

Антаніна Антанайтіене

Йонас Йонайтис

Петрас Петрайтис

Примітка. Текст судового рішення повинен бути написаний так, щоб частина з підписами не перенеслася на окрему сторінку.

РОЗДІЛ II ЗМІСТ СУДОВОГО РІШЕННЯ

21. Судові рішення повинні бути написані у відповідності зі стандартами класичної литовської мови і юридичної термінології, без надмірно забарвлених або неправильних слів і фраз, а також без коментарів або незрозумілостей, тобто правильною офіційною мовою. Текст повинен бути точним, зрозумілим і логічним, а інформація в ньому інформація повинна бути правильною, обґрунтованою, такою, що не суперечить сама собі і не повторюється.

22. Судове рішення повинно складатися з коротких нескладних речень.

23. Не може бути використовуватися нецензурна, образлива, канцелярська, побутова, принизлива або надмірно складна юридична мова.

24. Латинські вирази повинні бути написані курсивом. Якщо латинський вислів використовується вперше (наприклад, *inter alia*, *mutatis mutandis*, *ultima ratio* тощо), у дужках повинен надаватися переклад литовською мовою.

25. Текст іноземною мовою, за необхідності, повинні надаватися після його перекладу литовською мовою курсивом у дужках. Іноземна мова має вказуватися перед таким текстом.

Наприклад,

‘Atsižvelgiant į šį reglamentą, asmenims, kurių nuolatinė gyvenamoji (buveinės) vieta yra valstybėje narėje, ieškiniai turi būti pareiškiami tos valstybės narės teismuose, neatsižvelgiant į šių asmenų pilietybę’ (англійською: *Відповідно до цього положення, особи, які проживають на території однієї з держав-членів ЄС, незалежно від громадянства, можуть постати перед судами такої держави-члена*).

26. Пункти 21 по 25 цього Додатка застосовуються до цитат у залежності від обставин. Наприклад, за винятком випадків крайньої необхідності, суд не повинен цитувати лайливі слова або тексти, які є нецензурними, образливими, принизливими або такими, що відповідають лінгвістичним вимогам або нормам моралі.

27. Рекомендується використовувати в судових рішеннях курсив, жирним шрифтом або підкреслення тільки там, де необхідно, помірковано в не перевантажуючи текст різними засобами виразності.

28. Якщо назва правового акту або назва організації, яка є довгою і складається з декількох слів, згадується вперше, має вказуватися повне найменування/назва (установа, яка прийняла правовий акт, за необхідності також вказується, зокрема, якщо правовий акт запроваджує закон), а також у дужках скорочення, яке буде використовуватися надалі (наприклад, Кримінальний кодекс Литовської Республіки (далі - КК ЛР); Державна комісія з литовської мови (далі – «ДКЛМ» або «Комісія»), Модель імітації кримінальної дії (далі - МКД), Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) тощо), або може використовуватися скорочена назва/ім'я (наприклад, уперше Закон Литовської Республіки про адвокатуру, а в подальшому - Закон про адвокатуру).

29. У судових рішеннях повинні використовуватися лише ті аббревіатури, які були роз'яснені, наприклад Закон про Центральну кредитну спілку (далі – ЗЦКС), не повинні використовуватися жодні спеціальні терміни чи символи.

30. Рекомендується, щоб дати в тексті судових рішень були написані в змішаному форматі, тобто рік і день - цифрами зі скороченнями «р» і «д», а місяць - словами.

Наприклад,

3 квітня 1997 (не «03 квітня 1997»).

31. Рядок не може закінчуватися ініціалами чи іменем фізичної особи або номером без скорочень, що їх описують (наприклад, цифрою зі статті/пункту/підпункту закону або з дати) або аббревіатур, які є нерозривно пов'язаними з наступним текстом (наприклад, № на одному рядку, а власне число, наприклад, «387», на іншому).

32. Числівники на позначення тисяч повинні бути згруповані з використанням інтервалів (наприклад, LTL 12 150 000.99). Великі числа, що починаються з тисячі, можуть позначатися цифрами та словами або їхніми скороченнями (наприклад 10 тисяч, 5 мільйонів або 5 млн.).

33. Коли йдеться про структурні частини правових актів (статті, пункти, підпункти тощо), суд повинен враховувати терміни, передбачені в Законі Литовської Республіки про засади розробки законодавства та рекомендації з написання правових актів, затверджений наказом Міністра юстиції Литовської Республіки № 1R-298 від 23 грудня 2013 р. (чітке визначення пунктів і підпунктів).

34. Слова, що позначають статті, пункти, підпункти, абзаци правових актів не повинні скорочуватися, наприклад, стаття 63 пункт 1, пункт 5 підпункт 1.

35. У вступній та резолютивній частинах судового рішення, іноземні імена і прізвища повинні бути написані з литовськими закінченнями, але додатково в дужках

необхідно вказувати написання згідно з документом, що посвідчує особу. Далі по тексту ім'я та прізвище повинні писатися відповідно до правил відмінювання литовською мовою.

Наприклад,

Абдулас Абдулазіас (Абдул Абдулазіз); Янас Петровічюс (Ян Петровіч).

36. Редакції правових положень, повинні вказуватися в такий спосіб: стаття 288 (3) Трудового кодексу Литовської Республіки (в редакції Закону від 16 грудня 2014 р.). Якщо жодна з редакцій не вказана в дужках, вважається, що йдеться про редакцію закону, яка є актуальною на момент винесення судового рішення.

37. Поправки до правового акту заміняють первинний правовий акт (той, до якого вносяться поправки), тому для того, аби послатися на нову редакцію правового положення, встановлену відповідно до поправки, слід посилатися на первинний правовий акт з поправками, а не на поправку (наприклад, не «відповідно до статті XX Закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу», а «відповідно до статті YY Цивільного процесуального кодексу (в редакції Закону № XII-2011 від 12 листопада 2015 р.)»,

38. Якщо в судовому рішенні цитується довгий текст, воно повинно бути записаний у вигляді окремого абзацу в лапках. Такий абзац повинен бути записаний з більшими полями (наприклад, додатково 1 см відступу). Слід зберігати той самий шрифт і розмір; не слід використовувати курсив.

Наприклад,

15. Правова доктрина каже:

‘Šių laikų teisininkai į ginčo dėl nedidelių sumų teisminės gynybos poreikį bando žvelgti per proceso ekonomijos principą. <...>.’

39. Крапки в квадратні дужки повинні використовуватися для позначення пропущених частин цитати (без інтервалів по обидва боки від точок). Цитата повинна наводитися в перевернутих литовських лапках: „ на початку цитати та “ - наприкінці (не “ та “). Якщо в цитаті був пропущений абзац, крапки в квадратних дужках повинні ставитися між двох рядків.

40.

Наприклад,

Усюди вважається, що „фінансовий вплив на бюджет <...> буде дуже сильним“.

або

Вимоги до апеляції передбачені статтею 130 Закону про адміністративне провадження, у пункті 2 якого вказується, що ‘в апеляційній скарзі мають бути вказані

1) назва суду, до якого було подано апеляцію;

<...>

7) запит позивача в апеляційному провадженні (предмет апеляції);

<...>’.

Примітка. Слід уникати використання квадратних дужок («[« і «]») у тексті судового рішення за винятком випадків, коли додаткові слова, які вставляються в цитату для більшої зрозумілості (наприклад, «<...> [МКЗР] може застосовуватися або оновлюватися за умови, що були проведені всі процедури оцінювання впливу на навколишнє середовище та/або оцінка впливу на навколишнє середовище), якщо відповідно до Закону [Литовської Республіки] про оцінку впливу на навколишнє середовище від запланованих видів економічної діяльності <...> «). Однак, якщо в цитаті змінюється лише одна буква (наприклад велика літера на маленьку чи навпаки), писати в квадратних дужках не потрібно.

41. У тексті судового рішення слід використовувати слово «відсоток», а не символ «%». У тексті можуть використовуватися загальні скорочення, такі як «LTL». Два скорочених слова повинні відділятися пробілом, наприклад, «š. m.», а не «š.m.». Скорочення словосполучень не можуть розділятися косою рисою: «a. k.», а не «a/k». Скорочення «р» для «page - сторінка» повинна представляти собою маленьку літеру перед номером сторінки, тому що «р» після номеру означає «paragraph – пункт».

42. Якщо в тексті судового рішення є посилання на матеріали справи проводиться, сторінки файлу повинні бути вказані з використанням аббревіатура «ф. с.». Якщо файл складається з більш ніж одного тому, слід арабськими цифрами вказати номер тома зі словом «том». Якщо робиться посилання на сторінки файлу одного тому, які слідує одна за одною, вони повинні бути розділені комами, а сторінки різних томів – крапкою з комою.

Наприклад,

Матеріали справи (том 1, ф.с. 9–10, 54–80,102; том 3, ф.с. 5–7) демонструють, що <...>.

Примітка. Якщо робиться посилання на матеріали іншої справи, доданої до цієї, має бути вказаний номер такої справи, а також інші дані, що ідентифікують матеріали.

Наприклад,

Ця справа присвячена питанню <...> (адміністративна справа № I-579-201-12, ф. п. 54).

43. Рекомендується, щоб посилання на аудіозапис судового засідання в тексті судового рішення було сформульовано так:

Свідок. Допитаний на судовому засіданні підтвердив, що <...> (аудіозапис судового засідання від 11 травня 2015 р.: 16 хв. 42 с - 17 хв.. 22 с).

Примітка. Якщо робиться посилання на аудіозапис судового засідання, проведеного в іншій справі, аніж та, що наразі розглядається, необхідно вказувати номер такої іншої справи:

<...> (травня 2015: 16 мин 42 хв. – 17 мин 22 хв.).

44. Усі слова в назві документа особливого значення повинні бути написані великими літерами.

Наприклад,

Статут Великого князівства Литовського, Акт про незалежність Литви, Конституція Литовської Республіки.

45. Нелитовські (міжнародні) скорочення латиницею повинні зберігатися в литовських текстах без змін .

Наприклад,

NATO (North Atlantic Treaty Organisation), UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation), ICAO (International Civil Aviation Organisation), ISO (International Organisation for Standardisation).

46. Скорочення мовами, які не використовують латинські літери, повинні бути переписані литовською абеткою.

Наприклад,

ITAR-TASS (Російське інформаційне агентство), GOST (стандарт).

47. Якщо назви іноземними мовами є широко вживаними в перекладі литовською мовою, скорочення має утворюватися від литовської назви.

Наприклад,

ЖТО (Організація Об'єднаних Націй), NVS (Співдружність незалежних держав), ЕС (Європейський Союз).

РОЗДІЛ ІІІ ПОСИЛАННЯ

48. Якщо в тексті вперше робиться посилання на правовий акт Європейського Союзу, повинні бути вказані зазначені нижче відомості в такому порядку:

- 48.1. дата прийняття правового акту;
- 48.2. назва/назви установи/установ, яка/-і прийняла/-и правовий акт;
- 48.3. тип правового акту;
- 48.4. номер правового акту;
- 48.5. повна назва правового акта.

Наприклад,

1995 m. spalio 6 d. Tarybos direktyva 95/50/EB dėl pavojingų krovinių vežimo keliais vienodų tikrinimo procedūrų. [Директива Ради 95/50/ЕС від 6 жовтня 1995 р. про єдиний порядок перевірки перевезення небезпечних вантажів автотранспортом]

49. Якщо текст судового рішення містить посилання на той самий правовий акт Європейського Союзу більш ніж один раз, можна вказати, при першому посиланні, що в подальшому його назву буде скорочено.

Наприклад,

2001 m. birželio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/42/EB dėl tam tikrų planų ir programų pasekmių aplinkai įvertinimo (toliau – ir Direktyva 2001/42/EB). [Директива Європейського Парламенту та Ради 2001/42/ЄС від 27 червня 2001 р. щодо оцінювання впливу деяких планів і програм на навколишнє середовище (далі – Директива 2001/42/ЄС)]

Примітка. Де наводиться повна назва правового акту Європейського Союзу:

- a) перша літера назви установи повинна бути великою (е. г. Рада, Парламент, тощо);
- b) перша літера назви правового акту повинна бути великою (е. г. Директива Ради 2000/101/ЄС, Положення (ЄК) № 3283/94).

Якщо робиться посилання на скорочену назву правового акту Європейського Союзу, перша літера першого слова повинна бути великою (наприклад, Директива 2000/101/ЄК *або* Шоста Директива, Положення (ЄК) № 3283/94).

За більш детальною інформацією звертатися за ‘Europos Sąjungos institucijų vertimo į lietuvių kalbą vadovas’ С.7 р. (http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/guidelines/documents/interinstitutional_translation_guide_lt.pdf).

50. У разі, якщо застосовуються правовий акт Європейського Союзу, що був змінений або доповнений, а також його нові положення, повинні бути вказані всі зміни та доповнення до правового акту. Утім, якщо застосовується змінений правовий акт Європейського Союзу, вказується тільки перший (основний) правовий акт разом (у дужках) з іншим правовим актом Європейського Союзу, за допомогою якого було внесено останні зміни/зроблено доповнення.

Наприклад,

<...> (зі змінами згідно з Директивою Європейського Парламенту та Ради 2000/64/ЄС від 7 листопада 2002 р.).

51. Якщо вперше робиться посилання на рішення Суду справедливості Європейського Союзу, повинні вказуватися такі відомості:

- 51.1. назва суду;
- 51.2. дата оголошення рішення;
- 51.3. назва справи (сторони справи) (назва справи - курсивом);
- 51.4. номер справи.

Наприклад,

Рішення Загального суду Європейського союзу від 18 січня 2005 р. у справі *Французька Республіка проти Комісії Європейської спільноти*, Т-93/02

52. Якщо посилання на рішення Суду справедливості Європейського Союзу робиться вдруге, достатньо вказувати таке: наприклад, згадане рішення у справі Згаданий суд у справі *Франції проти Комісії* <...>’.

53. Якщо вперше робиться посилання на рішення Європейського суду з прав людини, повинні вказуватися такі відомості:

- 53.1. назва суду;
- 53.2. дата оголошення рішення;

- 53.3. назва справи (сторони справи) (назва справи - курсивом);
53.4. номер справи.

Наприклад,

Рішення Європейського суду з прав людини від 12 лютого 2013 р. у справі *Єфіменко проти Росії* (позовна заява № 152/04).

54. Якщо робиться посилання на процесуальне рішення, винесене національним судом, повинні бути вказані повна назва суду, тип і дата процесуального рішення, а також номер справи (якщо робиться посилання на процесуальне рішення, винесене Конституційним судом Литовської Республіки, назви суду й дати процесуального рішення достатньо). Крім того, може бути надаватися посилання на джерело, у якому було опубліковано процесуальне рішення.

Наприклад,

Рішення Верховного суду Литви від 15 грудня 2015 р. у цивільній справі № 3К-7-525-916/2015; рішення Верховного суду Литви від 22 грудня 2015 р. у кримінальній справі № 2К-Р-498-746/2015; рішення Вищого адміністративного суду Литви від 31 серпня 2015 р. в адміністративній справі № А-2564-520/2015; ухвала Конституційного Суду Литовської Республіки від 29 вересня 2005 р.

55. Якщо робиться бібліографічне посилання на книгу/брошуру, має бути зазначено прізвище автора, за яким слідує ім'я або ініціали, після крапки - назва книги/брошури курсивом; після крапки - місце (місто) видання; після двокрапки - видавця або видавництва (якщо відомо); після коми - рік видання.

Наприклад,

Bagdanskis, Tomas. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2008.

Рішення Вищого адміністративного суду Литви від 31 серпня 2015 р. у адміністративній справі № А-2564-520/2015; Резолюція Конституційного Суду Литовської Республіки від 20 вересня 2005 р.

56. За наявності двох чи трьох співавторів книги або брошури, всі вони повинні бути вказані, розділяючи їхні імена за допомогою крапки з комою і додаючи «та» перед прізвищем.

Наприклад,

Dapšys, A.; Misiūnas, J.; ir Čaplinskas, A. *Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Baudžiamojo įstatymo normų ir jų taikymo teismų praktikoje sisteminė analizė*. Vilnius: Teisės institutas, 2008.

57. За наявності більше трьох співавторів книги або брошури, вказується лише перший, після чого ставиться кома і «та інші» курсивом.

Наприклад,

Andrulis, V., *ir kiti. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.

58. Якщо книгу/брошуру написала група співавторів (установа), великими літерами повинна буде вказана офіційна назва установи.

Наприклад,

Lietuvių kalbos institutas. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>. [Інститут литовської мови. Словник литовської мови [інтерактивний]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>]

59. Якщо робиться бібліографічне посилання на журнал, інше періодичне видання або публікацію, яка складається з кількох випусків, за назвою статті має ставитися крапка, назва журналу або іншої публікації курсивом, кома, рік публікації, кома, том або вихідний номер, кома й номер сторінок.

Наприклад,

Fedosiuk, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19, Nr. 2, p. 715–738.

60. Якщо робиться бібліографічне посилання на статтю, опубліковану в одноразовому виданні (збірка, матеріали конференції тощо), за назвою статті мають йти крапка, слово «В:», назва публікації курсивом, крапка, імена упорядників видання, якщо відомо, точка, місце (місто) видання, двокрапка, видавець або видавництво (якщо відомо), кома, рік видання, кома, і номери сторінок.

Наприклад,

Kūris, E. Atskiroji nuomonė Konstituciniame Teisme. Pirmosios patirtys. Iš Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 163–182.

61. Якщо робиться бібліографічне посилання на дисертацію або реферат за нею, за назвою повинна йти двокрапка, посилання на вид джерела (дисертація, реферат тощо), крапка, наукова сфера й напрямок, крапка, місце (місто) видання, двокрапка, видавець або видавництво (якщо відомо), кома і рік видання.

Наприклад,

Griškevič, L. *Autentiškos teismų sistemos sukūrimas Lietuvoje: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.

62. Якщо робиться бібліографічне посилання на електронне джерело (первинне або вторинне), слід дотримуватися вищевказаних загальних правил; крім того, назва має супроводжуватися посиланням на носій даних - [інтерактивний], [CD-ROM] тощо - в квадратних дужках, починаючи з маленької літери; для інтернет-джерел – повинна надаватися точна адреса джерела в '<...>' після місця видання, видавця і року видання (якщо відомо) і точки.

Наприклад,

Sakalauskas, Gintautas. *Lygtinio paleidimo sistema ir korupcijos rizika* [interaktyvus]. Vilnius: Teisės institutas, 2010. <<http://teise.org/data/1lygtinio-paleidimo.pdf>>.

Суд справедливості Європейського Союзу. *Прес-реліз № 122/12* [інтерактивний]. <http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-12-122_lt.htm?locale=FR>.

63. Якщо бібліографічне посилання робиться на відомчий документа, назва установи або її підрозділ за необхідності) повинна вказуватися маленькими літерами, після чого має йти вид і номер документа курсивом (за необхідності також інші дані, потрібні для ідентифікації документа).

Наприклад,

Nacionalinė teismų administracija. *Nuomonė Nr. 6 (2004) dėl teisingo teismo proceso per įmanomai trumpiausią laiką ir teisėjo vaidmens teismo procese atsižvelgiant į alternatyvius ginčų sprendimo būdus* [interaktyvus]. <<http://www.teismai.lt/lt/tarpt-bendr/tarpt-org-dok/ccje-dokumentai/>>.

64. Посилання на джерела, опубліковані іноземними мовами латиницею повинні бути надані мовою оригіналу, дотримуючись вищевказаних правил. Бібліографічні посилання на джерела, опубліковані з використанням інших абеток (грецької, китайської) повинні бути транслітеровані (написані латиницею), за винятком кирилиці.

Наприклад,

Zajdało, J. *Fascynujące ścieżki filozofii prawa*. Warszawa, 2008.

Von Bogdandy, A. Pluralism, direct effect, and the ultimate say: On the relationship between international and domestic law. *International Journal of Constitutional Law*, 2008, Vol. 6, Number 3 & 4, p. 397-413.

Жалинский, А. *Современное немецкое уголовное право*. Москва: Проспект, 2004.

65. Посилання повинні вказуватися в тексті процесуального рішення суду. Процесуальні рішення судів ніколи не повинні містити прикінцевих приміток.

РОЗДІЛ IV ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

66. Якщо форми судових рішень встановлюються в правових актах, ці рекомендації повинні застосовуватися в тій мірі, коли вони не суперечать формі документа, затвердженій правовим актом.